

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ЗАГОЛОВКАХ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТНИХ ПУБЛІКАЦІЙ:
СТРУКТУРНО-ТЕМАТИЧНА ТИПОЛОГІЯ Й МОДИФІКАЦІЯ
КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ»**

Студентки 2 курсу МУУ групи
Освітньої програми *Середня освіта. Українська мова і
література*
Спеціальності *014.01 Середня освіта (Українська мова і
література)*
Галузі знань *01 Освіта / Педагогіка*
Федорчук Наталії Ігорівни

Науковий керівник: **І. Я. Завальнюк**, декан факультету
філології й журналістики імені Михайла Стельмаха,
доктор філологічних наук, професор

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Теоретичні питання заголовкового комплексу та фразеологічної модифікації	9
1.1 Мова газетної періодики як підгрунття публіцистичного стилю.....	9
1.2 Заголовок як лінгвостилістична категорія.....	13
1.3 Динаміка фразеологічного складу.....	15
1.4 Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2 Модифіковані фразеологізми в заголовках сучасних українських газет	20
2.1 Структурно-граматичні типи фразеологізмів.....	20
2.1.1 Фразеологізми, організовані за структурою словосполучень...	21
2.1.2 Фразеологізми, структурно організовані за моделями речень.....	24
2.2 Перетворення фразеологічних одиниць у заголовкових комплексах української періодики.....	27
2.2.1 Семантичні перетворення фразеологізмів.....	32
2.2.2 Структурно-семантичні трансформації фразеологічних одиниць.....	40
2.3 Стилiстична роль фразеологізмів-трансформів.....	59
2.4 Функції заголовків із модифікованими фразеологізмами-складниками.....	64
2.5 Висновки до розділу 2.....	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	86

ВСТУП

Фразеологізми – специфічні мовні формули, за змістом – експресивні й оцінні, які виявляють зображально-виражальні, естетичні властивості мови, детерміновані своєрідністю менталітету й особливістю сприйняття світу. У фразеологічних одиницях (ФО) вербалізується історичний досвід народу; вони забезпечують лаконічність, доречність, точність висловлень, їхні асоціативні зв'язки з реальними життєвими фактами та світом людських уявлень.

Останнім часом фразеологія як розділ лінгвістики дедалі більше уваги приділяє функціональному аспекту, тобто вживанню ФО у різних ситуаціях спілкування з неоднаковою комунікативно-прагматичною метою. Вузьке й широке розуміння фразеології ґрунтується на різних підходах до класифікації ФО. Ідеться, зокрема, про обсяг фразеологічного складу української мови, про належність до фразеології прислів'їв і приказок, про динаміку змісту і форми фразеологізмів, тобто їхню здатність чи нездатність зазнавати модифікації.

Обираючи термінологічний апарат дипломної роботи, спираємося на відомі дослідження [5; 14; 82; 91], що розглядають фразеологію в «широкому» сенсі слова, погоджуємося з її поділом на центральні й периферійні компоненти [107, с. 22–27] і зараховуємо до складу фразем сучасної української мови ідіоми, фразеологічні єдності, стійкі фразеологічні сполучення та вирази, прислів'я, приказки, крилаті слова й вислови, стійкі метафоричні сполучення та порівняння. Як синонімічні терміни в роботі вживаємо «фразема», «фразеологізм», «фразеологічна одиниця», «стійке словосполучення».

На більшу увагу заслуговує порівняно нова проблема – вторинне фразеотворення. Вона перебуває в полі зору багатьох дослідників [27; 61; 62; 73; 90; 93; 98; 119 та ін.], проте на поняття модифікації фразеологічних одиниць та її різновидів і дотепер не вироблено єдиної думки.

У наукових працях, присвячених аналізу видозмінених фразеологічних одиниць у художніх і публіцистичних творах, розглянуто певні типи фраземних модифікацій [15; 52; 75; 99; 104]. Проте термінологія на позначення цих модифікацій не усталена, що можна пояснити розбіжностями у виборі критеріїв класифікації досліджуваного явища.

У дипломній роботі терміни *трансформація* і *модифікація* на позначення процесів авторських структурно-семантичних перетворень фразеологізмів використовуємо як синонімічні.

Студіювання способів трансформації набуває дедалі більшої популярності. Особливості функціонування трансформованих стійких сполучень слів у художніх текстах стали предметом дослідження в працях українських мовознавців Л. Г. Авксентьєва [2], І. С. Гнатюк [23], Л. Б. Давиденко [29], М. В. Жуйкової [42], А. Ю. Пономаренко [79], В. А. Чабаненка [115], Л. Ф. Щербачук [119]. У зарубіжній лінгвістиці цій проблемі присвячено праці таких учених, як М. О. Бакіна [9], О. В. Кунін [63], М. М. Шанський [117] та ін.

Функціонально-стилістичні особливості використання фразеологічних одиниць у публіцистиці досліджували Л. Г. Авксентьєв [2], М. Ф. Алефіренко [3], І. К. Білодід [13; 100], М. А. Жовтобрюх [41], А. П. Коваль [51], В. Г. Костомаров [58], Н. І. Кочукова [59], Н. О. Мануйлова [69], О. Д. Пономарів [80], В. Д. Ужченко [108], Л. І. Шевченко [118]. Спробу комплексного вивчення стилістичного функціонування фразеологічних одиниць у публіцистичному стилі у зв'язку з художнім зроблено в колективній праці співробітників Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні «Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови» [21].

Комунікативно-прагматична настанова друкованих та електронних засобів масової інформації зумовлює загальну тенденцію організації сучасних публіцистичних матеріалів: наявність у них заголовного комплексу, складниками якого слугують надзаголовок, підзаголовок (лід, передтекст),

зачин, розташовані послідовно [76, с. 70]. Перераховані елементи заголовкового комплексу виконують передусім комунікативну й текстоформлювальну функції.

У сучасній лінгвістиці заголовки вивчають різнобічно: зосереджують увагу на функціях газетного заголовка (Л. О. Коробова [57], О. В. Лисоченко [66], І. С. Стам [97] та ін.), його функціонально-стилістичних параметрах (Д. З. Гоциридзе [26], Т. В. Желтоногова [40], І. Г. Кошева [60], Г. В. Кузнцова [62], І. В. Фоменко [109], Г. Г. Хазагеров [113] та ін.), аналізують синтаксичну природу цього феномена (Д. Х. Баранник [11], Е. М. Береговська [12], С. В. Форманова [110]) тощо.

Заголовок як перший знак тексту потребує глибшого аналізу, узгодження й систематизації поглядів лінгвостилістів на його структуру, семантику, функціонально-стилістичні особливості. Вивчаючи заголовковий комплекс, дослідники наголошують на його виразності як самостійної мовної одиниці, яка слугує засобом привернення читацької уваги до сприйманого тексту.

Актуальність обраної теми полягає в потребі дослідити функціонування модифікованих фразем у заголовках українськомовних видань першого десятиріччя XXI ст. Вивчення ролі фразеологічних одиниць у побудові заголовкової системи газетних текстів, комплексний аналіз стійких висловів, що зазнали структурно-семантичних трансформацій, доповнить картину мови сучасної української публіцистики як найдинамічнішої сфери функціонування сучасної літературної мови, що відбиває зміни в суспільно-політичному, економічному, культурному житті.

Мета дослідження – комплексний аналіз модифікованих фразеологічних одиниць, що входять до складу заголовків газетних публікацій, вивчення особливостей їхнього комунікативно-стилістичного функціонування в мові сучасної української преси.

Для досягнення мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

– опрацювати теоретичні питання, пов'язані з вивченням заголовка як лінгвістичної одиниці тексту й визначити стан опрацювання явища вторинного фразеотворення;

– здійснити структурно-граматичну класифікацію трансформованих фразеологізмів, дібраних із заголовкових комплексів газетних публікацій;

– виявити стилістичні й структурно-семантичні ознаки трансформованих ідіом у зіставленні з інваріантними одиницями;

– з'ясувати семантико-композиційні й комунікативно-стилістичні функції фразем-трансформів у заголовковому комплексі, мотивовані їхніми зв'язками з текстом.

Об'єктом дослідження слугує заголовок в українських періодичних виданнях першого десятиріччя XXI століття.

Предметом дослідження є структурно й семантично перетворені стійкі сполучення слів – модифіковані фразеологізми – у заголовках сучасних українських газетних публікацій.

Матеріал дослідження – близько 500 стійких сполучень слів, вибраних із заголовкових комплексів українськомовних газет («Голос України», «День», «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Молодь України», «Освіта України», «Україна молода», «Українська газета», «Українське слово») 2018–2020 рр.

Основними **методами** дослідження є *метод спостереження за текстом, описовий метод, метод контекстуального аналізу*, який дозволяє врахувати текстове оточення стійких виразів і з більшою точністю визначити значення фразеологічних сполук, а також *методи семантико-стилістичного й комунікативно-функціонального аналізу*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві описано різновиди модифікованих фразеологічних одиниць, зафіксованих у заголовках української преси першого десятиріччя XXI ст. Здійснено структурну, семантичну й функціонально-стилістичну

характеристики цих одиниць з урахуванням специфіки публіцистичного тексту.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає в тому, що опис і систематизація досліджуваного матеріалу дозволяє розширити уявлення про стилістичні особливості мови сучасних українських періодичних видань, зокрема про склад і функціонування фразем у заголовках газетних текстів.

Практична цінність результатів роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в практиці укладання фразеологічних словників, для написання курсових та дипломних робіт, підручників і навчальних посібників із фразеології.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовано в доповідях:

1. «Модифіковані фразеологічні одиниці в мові українських дитячих журналів як новітній засіб актуалізації уваги й розвитку уяви» на II Регіональній студентській науково-практичній конференції «Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку» (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2 квітня 2020 р.).

2. «Семантичні перетворення фразеологізмів у мові сучасної української газетної періодици» на II Всеукраїнській студентській заочній науковій конференції «Функціонування мовних одиниць у художньому та масмедійному дискурсах» до 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, 2 квітня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дипломної роботи викладені в таких одноосібних публікаціях автора:

1. Федорчук Н. І. Структурно-граматичні типи трансформованих фразеологізмів у заголовках сучасних українських газетних публікацій. The 1st International scientific and practical conference – Modern science: problems and innovations (April 5–7, 2020) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2020. С. 594–601.

2. Федорчук Н.І. Стилістична роль фразеологізмів-трансформів у мові сучасних українських газет. *Філологічні студії*: збірник наукових праць студентів і магістрантів ФФЖ імені Михайла Стельмаха. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. Вип. 18. С. 115–120.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури (120 позицій) і списку використаних джерел та умовних скорочень (12 позицій). Основний текст викладено на 74 сторінках, загальний обсяг праці – 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАГОЛОВКОВОГО КОМПЛЕКСУ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ МОДИФІКАЦІЇ

1.1. Мова газетної періодики як підґрунтя публіцистичного стилю

Функціональні стилі мови – це система специфічних засобів літературної мови, організованих відповідно до потреб і особливостей тієї чи тієї галузі суспільної практики. У мовознавчій літературі розрізняють художній, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний, епістолярний та розмовний стилі. Кожному з них властива певна сфера функціонування, власний набір мовних засобів, способи зв'язку різнорівневих мовних одиниць, особливості структури речень і побудови текстів.

Дослідники акцентують на багатовимірності поняття «стиль»:

1. Різновид мови, якій властиві особливості у відборі, сполученні й організації мовних засобів відповідно до мети спілкування...
2. Сукупність прийомів використання засобів мови, притаманна певному письменникові, твору, жанру...
3. Відбір мовних засобів за принципом їхнього стилістичного забарвлення.
4. Побудова мовлення відповідно до норм слововживання і синтаксису [85, с. 345].

До основних чинників визначення й характеристики функціонального стилю належать такі: сфера використання стилю і форми суспільної свідомості, породжені нею; найважливіші суспільні функції мови (спілкування, повідомлення, підтримання контакту, вплив, пізнавально-репрезентативна, інформаційно-вольова, дидактична функції) і призначення стилю; внутрішня система «прихованих» відношень, що реалізується через принципи добору мовних засобів і вибору з можливих варіантів найбільш адекватних комунікативній меті [70, с. 6].

Саме функціональний стиль визначає якість мовлення в окремій сфері діяльності людини. Існує декілька основних моментів у сучасному

витлумаченні системи функціональних стилів. Один із них такий: функціональні стилі – категорії об'єктивні, що склалися під впливом функцій, потрібних у процесі спілкування. Галузь людської діяльності, умови спілкування – це чинники вироблення функціональних стилів [47, с. 20]. Інший важливий момент полягає в тому, що не стилістичні засоби формують стиль, а вони самі обираються ним, тобто набувають стилістичної значущості відповідно до потреби й умов спілкування. Іншими словами, стиль – не застигла, назавжди закріплена схема, бо в незамкненості, нестабільності меж, узаємопроникності стилів прихована можливість його розвитку.

Сучасні дослідники дедалі більше цікавляться не текстом як продуктом функціонально-мовленнєвої діяльності, а процесом вивчення феномена використання мови в конкретних мовленнєвих ситуаціях, де актуалізуються типізовані форми застосування мовних засобів, прийоми вираження інформації, певного ставлення до предмета мовлення. Іншими словами, абстрактне лінгвістичне поняття «функціональний стиль» знаходить свій вияв у конкретних текстах, фіксуючи не лише норми літературної мови, а й стилістичний відбір.

Щораз-то більше з'являється досліджень, присвячених проблемам аналізу типів текстів різних жанрових стилів у межах публіцистичного, – рецензії [120; 68], тексту-анонсу [95], рекламних текстів [49; 59] тощо. Описано газетні новини як жанровий стиль [102], проаналізовано основні ознаки публіцистичного [77; 43; 44] й інформаційного [10; 45] стилів мови.

Публіцистичний стиль – один із розвинутих функціональних стилів. Це стиль телебачення, радіо, газет, журналів, коментарів до документальних фільмів, виступів на мітингах, зборах тощо. Термінологічна невизначеність у використанні слова «публіцистика» спричинена поширенням поняття «публіцистичність», яке витлумачують як яскраво виражену авторську позицію, мистецтво аргументації, переконання, впливу.

Існує й вужчий погляд на об'єкт дослідження в теорії публіцистики, коли публіцистикою вважають лише ту частину журналістики, яка межує з

художньою літературою. Звідси – поділ газетної публіцистики на інформаційну й аналітичну, між стилістичними полюсами яких розміщено розмаїття жанрових форм.

Лінгвостилісти обмежують використання публіцистичного стилю сферами громадсько-політичної, суспільно-культурної, виробничої діяльності, навчання тощо, вважаючи, що його основне призначення – розв’язання суспільно-політичних питань, активний вплив на реципієнта, спонукання читача (слухача, глядача) до діяльності, а також пропаганда певних ідей, переконань, агітація за їхнє втілення в життя. «Основними ознаками публіцистичного стилю є поєднання логічності доказів, точності висловлення наукових положень та реальних фактів з емоційно-експресивною образністю, широке використання художніх засобів» [36, с. 6–7].

Наявність певних стильових норм доводить реальність існування загальних стилів [39, с. 82]. Проте не всі дослідники вважають за доцільне об’єднувати специфічні риси мови газети в поняття газетного стилю, оскільки при цьому ознаки функціонального стилю підмінено ознаками жанру. Виділяючи в межах публіцистичного стилю кілька підстилів, кожний із яких має жанрові й мовні особливості: художньо-публіцистичний стиль, есе, науково-публіцистичний стиль [36, с. 7], прихильники такого погляду вказують на те, що в кожному розділі газети відображено різну стильову систему мови (публіцистична, офіційно-ділова, наукова, художня, епістолярна).

Дослідник І. Р. Гальперін оперує поняттям «газетний стиль» і виділяє всередині газетного стилю два різновиди: стиль газетних повідомлень, заголовків і оголошень, які, на думку вченого, і становлять основу газетної публіцистики, і стиль газетних статей, що являє собою тип публіцистичного, до якого також належать ораторська проза і нариси [22, с. 83–91].

Дослідник Д. Х. Баранник стверджує, що мову газети не можна виділяти як окрему стильову категорію: вона поєднує декілька стильових типів: публіцистичний, художній з елементами публіцистичного,

інформаційний [10, с. 3]. Отже, мова газети – поняття багатогранне, оскільки вона представлена всіма стилями літературної мови: інформаційну хроніку подають, зазвичай, у діловому стилі; урядові постанови, резолюції, дипломатичні документи – в офіційно-діловому; численні статті й економічні аналізи – в науковому стилі; у фейлетонах та нарисах поєднують художній та розмовний стилі [38, с. 4].

Безперечно, жоден із функціональних стилів не являє собою закритої системи з чітко визначеними межами, а натомість, як і будь-яка мовленнєва категорія, формується з основних (найчастіше вживаних) мовних явищ і периферії (мовних засобів, конструкцій тощо, властивих іншим стилям). Крім того, публіцистичний стиль – найгнучкіша та найшвидше змінювана система, через те що тексти його стильових жанрів відображають інформаційну плинність життя, нові реалії, події та ін. Саме тому публіцистика послуговується різноманіттям засобів національної мови, залежно від мети, функціональної спрямованості й змісту створюваного тексту.

Реалізація функціонального стилю відбувається в жанрах, оскільки, обслуговуючи якусь царину людської діяльності в певних умовах і з визначеною комунікативною настановою, він породжує специфічні тематично-змістові, композиційні й мовно-стилістичні типи висловлювань, або мовні жанри [70, с. 6]. Поняття «жанр» витлумачують як апробовані, закріплені традицією форми мовленнєвого втілення функції практичного призначення змісту твору.

Попри те що в газеті «межі жанрів не бувають чіткими» [19, с. 9], жанрова класифікація має яскраво виражений професійний характер, відображає визначальний для кожного жанру аспект утілення дійсності, а також низку пов'язаних із ним композиційних прийомів і можливостей використання тієї чи тієї мовленнєвої манери.

Загалом текстам засобів масової інформації властиві такі ознаки, як: багаторівнева система зв'язків, функціонально-смилова єдність,

мовленнєво-стилістичні різновиди, зумовлені інтенції автора, комунікативний модус повідомлюваного. У більшості з них «закладений спонукально-дієвий смисл, здатний закріплювати, трансформувати чи й руйнувати (пропонуючи нові семантичні моделі) усталені стереотипи, ціннісно маркувати зміст висловлення, насичувати його імперативно-рекомендаційними значеннями залежно від мети повідомлення, соціально-політичної диференціації суспільства, його прагматично-світоглядних орієнтацій, культурних традицій» [24, с. 104]. Саме тому тексти мас-медіа у відповідних культурно-мовленнєвих і соціальних контекстах виявляють функціональну значущість.

1.2 Заголовок як лінгвостилістична категорія

Заголовок – невід’ємний складник газетної публікації. Він передує тексту, слугує стрижневим акцентом на змістовому вияві публікації. Водночас заголовки газетних статей мають здебільшого емоційно-експресивне забарвлення, викликають читацький інтерес, привертають увагу.

У сучасній лінгвістиці проблематику заголовка досліджують у кількох напрямках: у функціонально-стилістичному плані (Т. Желтоногова [40], І. В. Фоменко [109], Г. Г. Хазагеров [113] та ін.), як засоби привернення читацької уваги (В. П. Дроздовський [35], В. Г. Костомаров [58], І. С. Стам [97] та ін.) тощо. Проте, попри різноманіття поглядів на заголовок, вивчення його триває. Наявність лакун у названій царині приводить до появи нових підходів і думок лінгвістів про цей об’єкт, які потребують узгодження й систематизації.

На сьогодні серед лінгвістів немає єдиної думки щодо статусу заголовка. Деякі дослідники називають заголовки газетних статей особливим піджанром [109, с. 276], дехто вважає їх номінативними безпредикативними конструкціями [81, с. 95–196], частина вчених розглядає їх як «структурно автономні, предикативно самодостатні іменування, тематично зорієнтовані на певний предметний чи ситуативний об’єкт чи текстовий масив» [11, с. 50].

Інші вчені трактують заголовок, зокрема з бездієслівною конструкцією, як речення лише з психологічного погляду [33, с. 69, 79]. В усіх цих концепціях проблему статусу заголовка в основному пов'язано з традиційним синтаксисом, поглядом на речення як на системну єдність. Такий підхід на власне лінгвістичному рівні обмежує вибір мовних одиниць у ролі заголовка.

Низка дослідників вважає заголовок одиницею іншого синтаксичного рівня, зокрема словом: «Заголовок – це ключові слова тексту, які виконують змістову функцію твору, у якому міститься пошуковий образ будь-якої інформації» [110, с. 600]. На нашу думку, безпідставно розглядати заголовок як сукупність слів, навіть основних, бо автор може створити заголовок, використовуючи лексеми, які формально не стосуються тексту, не повторюються у творі, а пов'язані з ним лише імпліцитними змістовими відношеннями алегоричного або алюзійного характеру.

На сучасному етапі, через істотне зміщення інтересів дослідників від структурного до комунікативно-функціонального аспекту, заголовок стає об'єктом лінгвістики тексту, а його особливості вивчають у межах суперсинтаксису, синтаксису тексту [28, с. 55–56]. З цього погляду, заголовок не тотожний ні слову, ні словосполученню, ні реченню, а є рівноправним складником тексту серед таких, як вступ, основний текст, висновок і завершення [34, с. 111–137].

Елементи заголовкового комплексу розглядають у межах композиційної сегментації поряд з іншими одиницями цього поділу – абзацами, главами, розділами тощо. Здебільшого їх виділяють візуально за допомогою варіювання шрифтів, символів, пропусків та ін., а на семантичному рівні ними позначають введення нової теми або ідеї. Такий розподіл текстового масиву особливо важливий при створенні газетних матеріалів, у яких до інформаційно значущих позицій поряд із вступом, висновками, резюме належить і заголовковий комплекс.

1.3 Динаміка фразеологічного складу

Найбільш специфічними і виразними знаками мови слугують фразеологізми. Вони вміщують значну кількість експресії й емоційної наснаги, а тому є потужним виявом зображальних та естетичних якостей мови. Стійкі сполучення – характерна ознака гнучкості інтелекту, своєрідного способу мислення як певного індивіда, так і нації загалом.

Останнім часом фразеологія як лінгвістична дисципліна дедалі більше розмежовує предмет дослідження й методик у його вивчення, спираючись на відомі тенденції розвитку мовознавчої теорії та залучаючи до сфери наукового обігу нові аспекти. Проте і нині нерозв'язаних проблем у галузі фразеології української мови ще чимало. Серед них – проблеми об'єкта вивчення фразеологічної науки, зокрема належність до фразеології прислів'їв і приказок, окреслення їхніх можливостей як джерел стійких словосполучень, динаміка змісту і форми стійких одиниць, тобто їхня здатність/нездатність трансформуватися, установлення діапазону стилістичних можливостей фразеологізмів.

Чимало лінгвістичних розвідок присвячено проблемі вторинного фразеотвору. Варто зазначити, що на поняття трансформації фразеологічних одиниць та її різновидів і дотепер не вироблено єдиного погляду. Як синонімічні в науковій літературі функціонують поняття «вторинний фразеотвір» [73], «трансформація фразеологічних одиниць» [54; 61], «фразеологічна деривація на основі вже наявної фразеології» [32; 89; 119], «семантичні зміни у фразеологізмах» [62], «перетворення фразеологічних одиниць» [99], «модифікації фразеологізмів» [73; 98], «авторські деформації» [56] тощо.

Попри багатство й неусталеність поняттєвого апарату, найактивніше в працях, присвячених авторським фразеологічним перетворенням, використовують терміни «трансформація» й «модифікація». У нашій роботі ми також послуговуватимемося поняттями «трансформація фразеологічних одиниць» і «модифікація фразеологічних одиниць» як синонімічними.

У «Великому тлумачному словнику української мови» подано таке основне значення терміна *трансформація* (від лат. *transformation* – перетворення): «*книжн.* Зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь» [20, с. 1469]. У царині лінгвістики він стосується «перетворення однієї синтаксичної конструкції в іншу» [20, с. 1469] або (ширше) позначає «закономірну зміну основної мовної моделі (ядерної структури), яка спричинює створення вторинної мовної структури» [85, с. 363–364]. Як синонім використовують термін *модифікація* (від лат. *modification* – видозміна), яким позначають процес – «видозміну предмета або явища, що характеризується появою у нього нових ознак, властивостей за збереження сутності» [20, с. 683] та результат – «предмет, явище, що зазнали такої видозміни і становлять різновид чого-небудь» [20, с. 683].

У працях із питань дослідження вторинного фразеотворення можна простежити послідовне вживання поняття «трансформація» у значенні процесу перетворення, а під «модифікацією» розуміють певну одиницю, отриману в його результаті. Так, К. І. Мізін на матеріалі німецької мови вивчає природу структурно-семантичних трансформацій порівняльних зворотів, які зумовлюють різного виду модифікації (видозміни) фразеологізмів. Під модифікаціями лінгвіст розуміє «специфічні види вживання фразеологічних одиниць у тексті, що мають оказіональну природу й не фіксуються словниками» [73, с. 76–77]. У процесі таких контекстуальних уживань «значною мірою руйнується структурно-семантична монолітність тої чи іншої фразеологічної одиниці і створюється якісно новий її варіант» [71, с. 66–67], тобто постають «модифіковані фразеологізми – специфічні стійкі мовні утворення з видозміненою семантикою та стильовою і стилістичною маркованістю» [98, с. 81].

Учені [6; 7; 78] роблять спроби розрізнити причини й наслідки цих складних шляхів перетворення ФО, наголошуючи, що словотворчі, морфологічні, фонетичні й акцентологічні компонентні варіації «не порушують смислової тотожності і лише подекуди змінюють стилістичне

забарвлення» [78, с. 41], «мають те саме значення (для образних – внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома (іноді всіма) компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури» [91, с. 122], натомість оказіональні перетворення зумовлені насамперед стилістичними настановами автора, що відзначає більшість дослідників розглядуваного явища.

Н. О. Бойченко трансформацією стійких сполук вважає зміни, «викликані їх актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації» [16, с. 168]. О.Д. Пономарів фразеологічну трансформацію визначає як «видозміну фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою» [80, с. 127].

Варто зазначити, що можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні їхньої внутрішньої форми, нарізнооформленості та відносній стійкості. Варто зауважити, що поза контекстом фразеологізми мають найбільший вияв стійкості, а в конкретних текстах виявляють здатність до перетворення.

Н. І. Кочукова залучає до чинників трансформації стійких сполучень слів також екстралінгвістичні чинники, зокрема зміну суспільних орієнтирів, потребу в номінації нових явищ, посилення експресивних функцій мови, які активізували переосмислення фразеологічного матеріалу [59, с. 40].

В. Д. Ужченко пропонує розрізняти три види варіантів: історичні, нормативно-узусні й індивідуально-авторські, наголошуючи цим на перехідності явища фразеологічних видозмін. Учений виводить залежність можливості, характеру й частоти оказіональних трансформацій від таких чинників:

1) структурно-семантичні й стилістичні параметри ФО (наявність детермінантів, ступінь десемантизації слів-компонентів, структурно-сміслової організації та ін.);

2) жанрова належність видозмін та ідейно-художні авторські настанови;

3) індивідуальна схильність того чи того автора до використання названого прийому [107, с. 185].

Як бачимо, трансформації ФО і фразеологічна варіативність, хоч і мають схожу природу й слугують показниками процесів динаміки системи національної мови, проте спричинені різними явищами. До варіації стійких сполучень приводять внутрішньолінгвістичні закони, вони виникають поза свідомістю мовців. На відміну від цього явища, трансформації фразем завжди зумовлені стилістичними настановами автора, змушеного шляхом різноманітних оказіональних структурно-семантичних перетворень поновлювати ФО, які повністю або частково втратили свої експресивно-комунікативні якості внаслідок багаторазового вживання. Модифікація як результат такої видозміни – завжди маркована, безпосередньо пов'язана і зіставляювана з вихідною одиницею, наявною в свідомості реципієнта.

1.4 Висновки до розділу 1

Сучасна функціональна стилістика розглядає стилі як незамкнені, взаємопроникні системи, вивчає типізовані форми мовлення, принципи відбору засобів мови, характер організації мовного матеріалу в структурі висловлення. Останнім часом стилісти зосереджують увагу на вивченні тексту як продукту мовленнєвої діяльності, а також на дослідженні феномена використання мови в конкретних життєвих ситуаціях.

Мас-медійним текстам властиві багаторівнева система зв'язків, функціонально-змістова єдність, мовленнєво-стилістичні різновиди, інтенції автора, комунікативна настанова повідомлюваного. Основною ознакою тексту публіцистичного стилю слугує його поліінформативність, яка являє собою єдину систему, що утворюється в процесі інтеграції й активізації інформаційно навантажених одиниць мови.

Першим знаком публіцистичного тексту є заголовковий комплекс, який виконує передусім рекламно-інформативну функцію, бо коротко повідомляє про зміст. Заголовок не тотожний ні слову, ні словосполученню, ні реченню, а є рівноправним складником тексту, так само як вступ, основний текст, висновок. Такий розподіл текстового масиву досить важливий при створенні газетних матеріалів, де заголовок компресовано позначає зміст публікації.

На газетній шпальті заголовок виконує декілька функцій: номінативно-інформативну, рекламно-експресивну, графічно-розмежувальну та ін. Повний зміст заголовка формується поступово і може бути усвідомлений після прочитання тексту.

Для підвищення експресивної маркованості заголовка журналіст може використовувати різні мовні засоби, зокрема й структурно-семантичні трансформації фразеологічних одиниць – найпродуктивніше джерело експресії заголовка в публіцистиці.

Продукти змін фразеологізмів – трансформації і фразеологічна варіативність, спричинені різними явищами. До варіації стійких сполучень приводять внутрішньолінгвістичні чинники, які виникають поза свідомістю мовців. Натомість трансформації фразем завжди зумовлені стилістичними настановами автора, змушеного шляхом структурно-семантичних перетворень поновлювати фразеологічні одиниці, які втратили свої експресивно-комунікативні якості внаслідок багаторазового вживання.

Трансформація фразеологізму – семантичне або структурно-семантичне перетворення усталеного в свідомості мовців стійкого сполучення, здійснене з певною стилістичною метою. Результат такої авторської видозміни – трансформ – завжди маркований і безпосередньо пов'язаний із вихідною загальновідомою одиницею.

РОЗДІЛ 2

МОДИФІКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ЗАГОЛОВКАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ

2.1 Структурно-граматичні типи фразеологізмів

Змістовий бік ФО, як і будь-якого мовного знака, не може існувати без формальної організації. До того ж, структура фразеологізму впливає на її значення і здатність поєднуватися з іншими лінгвальними одиницями, а також слугує одним з основних критеріїв при виборі способу тлумачення її в словнику. На знанні будови ФО повинен ґрунтуватися аналіз їхніх структурно-семантичних трансформацій.

Студіювання способів трансформації набуває дедалі більшої популярності. Особливості функціонування трансформованих стійких сполучень слів у художніх текстах стали предметом мовознавчих досліджень Л. Г. Авксентьева [2], М. О. Бакіної [9], І. С. Гнатюк, В. М. Білоноженко [23], Л. Б. Давиденко [29], М. В. Жуйкової [42], О. В. Куніна [63], В. Д. Ужченка [107; 108], В. А. Чабаненка [115], Л. Ф. Щербачук [119] та ін.

Попри те що вторинне фразеотворення перебуває в полі зору багатьох дослідників, на поняття модифікації фразеологічних одиниць та їхніх різновидів і дотепер не вироблено єдиного погляду. На нашу думку, більш-менш чітке визначення форми студійованих одиниць допоможе глибше осмислити природу перетворень, яких вони зазнали. Саме тому, розглядаючи фразеологічні одиниці в заголовках української газетної періодики, варто насамперед звернути увагу на їхні структурні й граматичні особливості.

Загальноновизнаний у лінгвістиці факт – використання одиниць синтаксичного рівня як дериваційної бази ФО, тому серед структурно-граматичних типів мовознавці називають здебільшого фразеологізми, структурно організовані за моделями речень, і ФО, співвідносні за своєю будовою зі сполученнями слів як із сурядним, так і підрядним зв'язком.

Окремим розрядом вважають сполучення повнозначного й службового слів [Скрипник, с. 80; 2, с. 103].

За основу розподілу обрано структурно-граматичні типи стійких одиниць, виділені Л. Г. Авксентьевим [2]. У зв'язку з тим, що той самий фразеологізм на шпальтах періодичних видань може зазнавати різноманітних трансформацій – від семантичних (без зміни будови) до структурно-семантичних (субституція, еліпсис, деформація, алюзія тощо), спробуємо класифікувати початкові (інваріантні) фраземи, спираючись на лексикографічні праці й частотність уживання стійких сполучень, не зафіксованих у словниках.

2.1.1 Фразеологізми, організовані за структурою словосполучень

У досліджуваних текстах засвідчено вісім основних моделей фразем, побудованих за зразком підрядних словосполучень:

1. *Фразеологічні одиниці, структуровані за моделлю «прикметник + іменник»*. Граматично панівним у таких ФО постає іменник, а прикметник – залежним (він здебільшого препозиційний). У реченнєвих контекстах ці мовні одиниці можуть виконувати функції підмета, додатка, означення або слугувати іменною частиною складеного дієслівного присудка: «*Святе діло*» (СП, 15–21.01.2018); «*Гірка репутація – кайдашева нація*» (СП, 05–11.02.2018); «*Маленька людина, [яка нічого не вирішує]*» (СП, 12–18.02.2018); «*Гірка правда без емоцій*» (СП, 25.06–01.07.2019); «*Наріжний камінь*» (СП, 30.07–05.08.2019).

2. *Фразеологічні одиниці, побудовані за моделлю «іменник + родовий відмінок іменника»*. Фраземи такої будови є субстантивними, оскільки за своїм значенням і синтаксичними функціями співвідносні з іменниками: «*Де літає український голуб миру*» (СП, 01–7.01.2018); «*Кінець світу для... студентів*» (СП, 22–28.01.2019); «*Крик душі*» (СП, 05–11.02.2019); «*Мовчання ягнят*» (УМ, 06.03.2019).

До цієї групи фразеологічних одиниць належать також фраземи, будову яких ускладнено прикметником або/та числівником: *«Важка шапка Донбасу»* (УМ, 05.01.2019); *«Королівство кривих дзеркал, [або фестивальна карта України]»* (ДТ, 28.03.2019); *«Кілька мін уповільненої дії виборчого процесу»* (УМ, 04.10.2019).

3. Фразеологічні одиниці, скомпоновані за схемою *«іменник + прийменниково-іменникова форма»*. За значенням і синтаксичним функціонуванням ці стійкі одиниці також належать до іменних фразеологізмів: *«Вікно у світ»* (СП, 26.02–04.03.2019); *«Холод за коміром»* (СП, 30.04–06.05.2018); *«Інформація до роздумів»* (ДТ, 30.05.2019); *«Вигнання з раю»* (ДТ, 29.04.2019).

4. Фразеологічні одиниці, структуровані за моделлю *«прийменник + прикметник + іменник»*. Лексико-граматичне значення фразеологізмів цієї моделі за своїм функціонуванням співвідноситься з прислівниковим, а тому вони можуть бути схарактеризовані як адвербіальні: *«Виборчі перегони: по гарячих слідах»* (УК, 04.05.2019); *«На канікули з чистою совістю»* (СП, 16–22.07.2018); *«Крадуть на повному ході»* (ДТ, 30.05.2018).

5. Фразеологічні одиниці, побудовані за моделлю *«прийменниково-відмінкова форма іменника + прийменниково-відмінкова форма іменника»*. Фразеологічне значення цих висловів та їхня синтаксична роль співвідносяться з прислівниками. Іменники, що входять до структури ФО, здебільшого протиставляються як антонімічні: *«Із «князів» – у «грязі»?»* (УМ, 19.05.2019); *«[Стійкість економічної системи]. Від риторики до дії»* (УМ, 14.01.2019).

6. Фразеологічні одиниці, що мають структуру *«дієслово + іменник з прийменником або без нього»*. Фраземи, побудовані за цією моделлю, – одна з найчисленніших груп, виділених у заголовкових комплексах періодичних видань, оскільки дієслівно-іменні сполучення найпродуктивніші щодо фразеологізації. За граматичними ознаками фразеологізми в основному є співвідносними з дієсловами і в реченні виконують роль присудка: *«Б'ємо на*

сполох» (СП, 22–28.01.2019); *«Мабуть, у можновладців немає душі»* (СП, 29.01–04.02.2018); *«Столиця задає тон»* (СП, 26.03–01.04.2019); *«Навіщо виставляти народ на посміховисько?»* (СП, 07–13.05.2019); *«Право мати право»* (СП, 07–13.05.2018); *«Коли зненависть затуманює розум»* (СП, 11–17.06.2019); *«Хто кинув виклик»* (УМ, 07.09.2019); *«Ощадбанк вийшов у люди»* (ДТ, 29.07.2018); *«Ціни на квартири обросли на осінь «жирком»* (УМ, 19.04.2019); *«На гачок потрапило семеро»* (Д, 03.11.2019); *«[Віртуальний скандал], або Чому суд кинув рукавичку українському локомотиву»* (УМ, 12.04.2018). Стрижневою у таких ФО слугує дієслівна частина. Постійного порядку розташування компонентів не засвідчено.

Поширеною є також ускладнена група фразеологізмів цього типу, коли при стрижневому дієслові залежними бувають два, а зрідка навіть три компоненти: *«Незважаючи ні на що, тримаєте свою голову високо...»* (СП, 29.01–04.02.2019); *«Війна законів, чи Спроба всидіти на двох стільцях одночасно?»* (СП, 05–11.02.2018); *«[Є особливі трагічні моменти], коли народ мусить відповісти силою на силу»* (УМ, 07.01.2018); *«Наступивши на граблі протистояння, влада береться гармонізувати стосунки між урядом, РНБО та секретаріатом»* (УМ, 08.10.2018). Як слушно зауважує М. Т. Демський, у таких фразеологізованих структурах «кожна дієслівна фразема як одиниця синсемантична для реалізації лексичного значення вимагає певних партнерів (насамперед іменників і слів, що можуть їх замінити), які становлять її оточення і для яких вона відкриває одну чи більше позицій» [31, с. 25].

Незначною щодо кількості є група фразеологізмів розмовного типу, у яких дієслово закріпилося у формі наказового способу: *«Будьте здорові з цим днем!»* (СП, 11–17.07.2019); *«З Різдом Христовим будьте здорові! [Багатої Коляди, веселого щедрування!]»* (СП, 25.06–01.07.2019).

Кількісно незначною є також група фразеологічних одиниць, у яких стрижневим компонентом слугує віддієслівна форма: *«Ходіння по муках. [Як нас іноді лікують...]»* (СП, 06–12.08.2018); *«Безвинно винуваті?»* (ДТ, 27.04.2019).

7. *Фразеологічні одиниці, що становлять собою поєднання двох слів за допомогою сурядних сполучників.* Характерною рисою цих структур є те, що компоненти, поєднані сурядними сполучниками, є або синонімічними, або антонімічними. Їхній компонентний склад рівнозначний і незмінний: «*Хліб і видовища*» (СП, 08–14.01.2019); «*З роси й води*» (СП, 12–18.02.2018); «*Правда і кривда [Андрія Чабана]*» (СП, 26.02–04.03.2019); «*Батьки і діти*» (УМ, 29.09.2019); «*[Шкільний податок:] бути чи не бути?*» (ДТ, 27.03.2019); «*[Десятинна церква:] за і проти. [Три точки зору на одну проблему]*» (ДТ, 28.04.2019); «*[Гра] «пан або пропав» [удалася]*» (УМ, 13.09.2018); «*Дідова дочка і бабина дочка*» (УК, 06.10.2019).

8. *Фразеологічні одиниці, що становлять собою конструкції з підрядними сполучниками.* Специфічною рисою цієї групи фразеологізмів є обов'язкова наявність порівняльного сполучника *як, мов, немов, неначе* й оформлення у вигляді порівняльного звороту чи підрядного порівняльного речення. За лексико-граматичним значенням такі мовні одиниці співвідносяться здебільшого з дієсловами, прислівниками або прикметниками, виконуючи відповідну синтаксичну роль у реченні: «*Музика потрібна, як хліб, вода, сонце*» (СП, 12–18.03.2018); «*Урядовці «не забувають» нас... обдерти як липу*» (МУ, 26.09.2019); «*Як більмо на оці...*» (МУ, 12.02.2018); «*Нова спільна валюта росте, як на дріжджах*» (ГУ, 03.01.2019).

2.1.2 Фразеологізми, структурно організовані за моделями речень

До розряду ФО, побудованих за моделлю речень, належать здебільшого фразеологізми-прислів'я, фразеологізми-приказки, фразеологізми-примовки, та деякі різновиди крилатих слів. Одні з них співвідносні з реченнями і передають певне судження-повідомлення, є комунікативними одиницями: «*Одійдіте недруги лукаві... Друзі, зачекайте на путі*» (СП, 08–14.01.2019); «*Прийшла Пречиста – несе старостів нечиста*» (УМ, 07.09.2018). Інші ж слугують номінативними одиницями, називаючи певні явища дійсності:

«Розум, совість, честь українського джазу» (СП, 26.02–04.03.2019);
 «Дармовий сир, узятий із мишоловки...» (УМ, 05.04.2019).

З погляду граматичної природи стійких фраз і граматичної природи слів, із якими вони поєднуються, тобто за особливостями фразового оточення, їх поділяють відповідно на замкнені і незамкнені. У ролі самостійних речень незамкнені фрази здатні до словесного поширення. В оболонку замкнених фраз легко проникають лише слова, граматично не пов'язані з членами речення, зокрема: звертання, модальні слова, вставні слова, вигуки, частки. Напр.: «*Камо грядеш, Дунаю?*» (СП, 06–12.08.2018); «*Лікарю, зцілися, нарешиті, сам!*» (СП, 16–22.04.2019).

З-поміж ФО, побудованих за моделлю речення, виокремлюють ті, що організовані за типом простого речення, і ті, що мають будову складного речення.

1. *Фразеологізми, організовані як просте речення*, мають у своєму складі:

а) одиниці зі структурою двоскладних речень:

- поширених: «*І все-таки вона крутиться*» (СП, 23–29.07.2019); «*А в сусіда хата біла...*» (СП, 30.07–05.08.2018); «*Два життя – дві долі*» (СП, 30.07–05.08.2019); «*Промінь світла в темному царстві рентгенодіагностики*» (ДТ, 29.07.2018);

- непоширених: «*Болить душа*» (СП, 02–08.04.2019); «*Труба* кличе» (УМ, 13.09.2019);

- заперечних: «*Коні не винні*» (СП, 15–11.02.2018); «*Макар телят не пасе*» (СП, 09–15.04.2019); «*Спокій йому і не сниться*» (ДТ, 27.05.2019); «*Справа не в грошах...*» (СП, 20–26.08.2019); «*Мертві бджоли не гудуть*» (УМ, 11.04.2019);

- стверджувальних: «*Зацвіли вже давно хризантеми в саду*» (УМ, 02.02.2019); «*Усі дороги ведуть у Рим і лише одна – на заставу «Калиничі»*» (УМ, 02.02.2019); «*Місцеві фінанси співають романси*» (ДТ, 29.06.2019); «*Вода камінь точить. І в організмі також*» (УК, 20.04.2018); «*Скупий*

платить двічі» (ДУ, 08.10.2018); «У своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» (СП, 28.05–03.06.2018);

б) одиниці зі структурою односкладних речень:

- називних: «Боснійська національна страва: лебідь, рак і щука» (УМ, 10.04.2018);

- означено-особових: «Високо сиджу, далеко бачу» (УМ, 02.09.2019);

- неозначено-особових: «На Аскольдовій могилі поховали їх» (СП, 26.03–01.04.2019);

- узагальнено-особових: «На Олексі кидай сани, бери воза!» (УМ, 29.03.2019); «На базарі здоров'я не купиш» (УМ, 29.03.2018);

- безособових: «Святому Миколаєві й не снилось...» (ДТ, 02.11.2018);

- інфінітивних: «Гуртом і батька легше бити» (УК, 18.04.2019).

2. Фразеологічні одиниці, організовані як складні речення, теж представлені низкою структур, зокрема:

а) складносурядними реченнями: *У жовтні розумна заміж іде, а дурний жениться*» (УМ, 14.10.2019); *Згода будує, а незгода руйнує*» (СП, 26.02–04.03.2019); *На городі бузина, а в Києві дядько*» (УМ, 29.09.2018); *Двійко б'ється, а «ГАЗПРОМ» сміється*» (ДТ, 30.04.2018);

б) складнопідрядними реченнями: *Який піп, така його й молитва*» (СП, 11–17.07.2018); *Який суд, така справа*» (СП, 04–10.07.2019); *Хто в квітні не сіє – восени не віє*» (СП, 09–15.04.2018); *Бий своїх, щоб чужі боялись*» (УМ, 18.06.2019); *Хто високо літає, той боляче падає?*» (ВЗ, 08.09.2019); *Не лежи, небоже, то й Господь допоможе*» (ГУ, 09.11.2018);

в) безсполучниковими реченнями: *Цілуй її, цілуй її – знов молодість не буде!*» (СП, 22–28.01.2018); *Хто в ліс, хто по дрова*» (ГУ, 25.06.2019); *Кажуть – на рік, хочуть – навік*» (СП, 05–11.02.2018); *Казав пан: «Кожух дам!»*» (СП, 05–11.03.2018); *Риба не без кості, чоловік не без злості (закономірності прикордонного рибальства)*» (УМ, 11.04.2019).

Отже, аналіз структури ФО, уживаних у заголовкових комплексах сучасної української газетної періодики, засвідчує, що за будовою стійкі

одиниці можна поділити на два структурно-граматичних типи: фразеологізми-сполучення слів (із підрядним і сурядним зв'язком) і ФО, організовані за моделями речень (простого і складного). Обидва граматичні типи однаково активні. Вони відсвіжують газетний виклад, інтригують і зацікавлюють читача.

2.2 Перетворення фразеологічних одиниць у заголовкових комплексах української періодики

Газетний заголовок завжди прагне бути максимально яскравим і виразним у мовному плані. Таке прагнення до підвищення експресії породжує низку цікавих тенденцій у слововживанні. Крім зрозумілого тяжіння до гри слів, каламбуру, парадоксу, ця своєрідна «ескалація експресії» приводить, наприклад, до актуалізації засобів виразності, тобто до повного або часткового ігнорування їхніх властивостей, у результаті якого виникає нова маркована чи більш експресивна одиниця. Найповніше це явище можна простежити на прикладі переосмислення й трансформування фразеологічних одиниць – процесів, які слугують джерелом експресії в публіцистичних текстах.

Як відомо, і ФО, побудовані за моделлю словосполучення, і фраземи, що мають структуру речення, «під час включення в мовленнєвий потік... підлягають суттєвим трансформаціям та варіюванню» [54, с. 8]. Здатність стійких фраз до різноманітних перетворень пояснюють збереженням компонентами-складниками своїх лексемних властивостей, що забезпечує їм можливість брати участь у створенні прямого значення мовного виразу, яке служить основою для фразеологічного переосмислення.

У мові сучасних українських газет нерідко трапляються приклади фразеологізмів зі зміненою семантикою або з оновленими компонентами: «Семантичні й структурно-стилістичні зміни оновлюють стійкі сполучення, саме цим порушуючи усталені звичайні асоціативні зв'язки, додаючи до змісту дещо незвичне. Слова, переміщені в інше оточення, потрапляючи в

інший контекст, набувають своєрідного стилістичного забарвлення, нових смислових відтінків» [58, с. 155].

Учені зазначають, що дослідження трансформованих фразеологічних сполучень вимагає залучення до аналізу розглядуваної фраземи її контекстуального оточення. Лише в контексті можливе вичерпне розуміння досліджуваного явища як вияву актуалізації мовних багатств із певними стилістичними й комунікативно-прагматичними настановами.

Мовознавці пов'язують видозміни з семантичним обігриванням і модифікацією складу фразеологізмів [50, с. 67–72], перетворенням значення і структури фразеологічних одиниць [18, с. 101], зміною, переоформленням, оновленням семантики і будови [117, с. 150–155]. Тому традиційно трансформації фразеологічних одиниць поділяють на дві основні групи: семантичну й структурно-семантичну [9, с. 216–260; 114, с. 114–168, 52, с. 224–230]. Дослідники виокремлюють два типи текстових модифікацій фразеологізмів: семантико-контекстуальні модифікації (семантичні перетворення), що ґрунтуються на зміні значення, і структурно-семантичні перетворення, які стосуються змін зовнішньої структури [73, с. 77–78]. У поодиноких працях до модифікацій ФО, крім семантичних і структурно-семантичних перетворень, залучено синтаксичні трансформації з такими різновидами, як: інверсія, парцеляція, ампліфікований повтор, відфраземна деривація, дистантне розташування [103, с. 487].

Деякі вчені розрізняють тільки структурні [89, с. 72–78] або лише структурно-семантичні трансформації [29, с. 85–127]. На нашу думку, газетній мові притаманні як перетворення значень ФО, пов'язані з власне семантичними трансформаціями (зміна фразеологічного значення в певних контекстуальних умовах або внаслідок розширення валентних можливостей), подвійною актуалізацією фразеологізмів (використання поряд зі стійким сполученням його компонентів, наявність у фразеологічному оточенні слів, спільнокореневих або паронімічних із складником фраземи, вживання на тлі фразеологізму співзвучного з ним вільного словосполучення, коментування

змісту усталеного сполучення), так і структурно-семантичні зміни, які полягають у поширенні фразеологічних одиниць, заміні складника / складників, скороченні компонентного складу, натяку, контамінації [59, с. 42–43].

О. Д. Пономарів розглядає трансформацію семантики фразеологізмів як видозміну з певною стилістичною настановою та виділяє такі її способи:

- повна видозміна значення фразеологічної одиниці, створення фразеологічного каламбуру внаслідок паралельного вживання фразеологізму і вільного словосполучення;

- застосування слова у складі фразеологізму одночасно в декількох значеннях;

- часткова видозміна семантики стійкої одиниці, коли залежно від контексту на перший план виступає пряме або фразеологічне значення;

- створення оказіонального значення й розкриття його читачеві, при цьому спеціально створений контекст не тільки сприяє відновленню фразеологічного образу, а й посилює стерту метафоричність та емоційність висловлення;

- пристосування фразеологізму до конкретної ситуації [80, с. 121–122].

Серед структурно-семантичних змін фразем учений виділяє такі:

- контамінація – прийом, за допомогою якого нова фразеологічна одиниця виникає внаслідок накладання одна на одну вже наявних;

- додавання другої частини, що являє собою іронічний авторський коментар до відомого фразеологізму;

- синонімічна або антонімічна заміна компонентів;

- поширення фразеологічної одиниці додаванням до її складу нових компонентів [80, с. 116].

Аналізуючи заголовки публіцистичних матеріалів, В. Г. Костомаров виділяє чотири типи актуалізації фразеологічних одиниць:

- 1) зі збереженням семантики й структури (актуалізація відбувається як результат активного використання);

2) зі зміною семантики (актуалізація відбувається як результат конфлікту старого і нового значень, а також загальної тональності контексту);

3) із порушенням лексико-граматичної цілісності, зі стилістичним використанням елементів структури (актуалізація відбувається як результат зміни структури або повтору в контексті одного з її елементів);

4) зі зміною і семантики, і структури [58, с. 156].

На нашу думку, трансформації фразеологічних сполучень відбуваються тільки при останніх трьох типах актуалізації. Питання в тому, що саме у ФО зазнає перетворення.

При прямому використанні фразеологізмів ступінь вияву їхньої експресивності певною мірою зумовлений місцем у реченні: фразеологічна одиниця, яка перебуває в постпозиції, становить образну вершину контексту. Пор.: *«Педагог і художник за покликанням»* (ОУ, 07.06.2018); *«Юні пожежники були на висоті»* (ОУ, 25.06.2018); *«Економіка держави потребує фахівців нової генерації»* (ОУ, 30.08.2018); *«Між Острогом і Гарвардом прокладено міст»* (ОУ, 17.12.2019); *«Виборча урна у пuzі «троянського коня»* (УМ, 19.07.2018); *«Боротьба з зайвою вагою потребує олімпійського спокою. [І зваженості]»* (ДТ, 27.10.2019); *«Дари цивілізації – дари данайців»* (ДТ, 29.11.2019); *«У «Борщазівській справі» буде поставлено крапку?»* (ДТ, 29.11.2019). І навпаки: зниження експресії спостерігаємо, коли стійкий вираз розміщений у препозиції, у такому разі фразеологізми, як і слова у вільному вжитку, вносять логічний відтінок пояснення, уточнення: *«Бути чи не бути християнським цінностям у школі?»* (ОУ, 29.11.2018); *«Битва титанів у тісному помешканні»* (УМ, 02.06.2019); *«Золоте «руно» залишилося в «аргонавтів»»* (УМ, 20.11.2019); *«Останні могікани у наметах»* (УМ, 11.01.2020); *«Увечері гроші ніхто не гарантує»* (ДТ, 27.10.2019).

Досить виразні, експресивно забарвлені контексти створюють синонімічні або антонімічні поєднання фразем: *«Хресна дорога – шлях до спасіння»* (СП, 23–29.04.2018); *«Вода жива і мертва»* (СП, 15–21.01.2019);

«Справа ясна, що справа темна» (ГУ, 01.10.2018) (пор.: *темна справа; ясна справа*).

Можливе деяке ускладнення фразеологізмів – їх зосередження в контексті: «Місто контрастів, де лише гори кращі за гори» (СП, 09–15.07.2019); «Жінка великої сили волі і великого серця» (СП, 26.02–04.03.2019); «Чорні дні блакитного екрану» (УМ, 20.03.2019); «Гострі кути круглого столу» (ОУ, 05.07.2018); «Юридичні кути «круглих столів»» (УМ, 13.04.2019) (пор.: *гострі кути; круглий стіл*).

Трапляються випадки зчеплення у вузькому контексті двох різних фразеологізмів, які мають спільний компонент: «Стандарт треба розробляти, керуючись не лише розумом, а й насамперед серцем...» (ОУ, 13.01.2018) (пор.: *керуватися розумом; керуватися серцем*); «Перший, другий, третій світ... а Україна?» (СП, 05–11.02.2019) (пор.: *перший світ; другий світ; третій світ*); «Переяслав дає раду Переяславській Раді» (СП, 12–18.03.2018) (пор.: *давати раду; Переяславська Рада*); ««Хто за це відповідь?» або «Чорна рада» продовжила «чорну смугу» українського кіно» (МУ, 31.08.2019) (пор.: *Чорна рада; чорна смуга*); «Свободу слова в Україні Америка підтримує не лише словом» (УМ, 20.03.2018) (пор.: *свобода слова; не словом, а ділом*).

До засобів прямого використання фразеологізмів належить і цитатія як своєрідне вживання більш-менш широко відомого висловлення. Напр.: «Тяжко, батьку, жити з ворогами!» (Т. Шевченко) (СП, 16–22.04.2018); «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» (Т. Шевченко) (СП, 22.05–03.06.2018); «Той мурує, той руйнує» (Т. Шевченко) (СП, 12–18.03.2019); «Іван Огієнко: «Совість – це суддя всіх твоїх діл»» (ОУ, 24.05.2019); «Нове життя нового прагне слова» (М. Рильський) (ОУ, 26.11.2018); «Цілуй її, цілуй її – знов молодість не буде!» (О. Олесь) (СП, 22–28.01.2019); «Не лев, а діва наш відвічний знак» (О. Теліга) (СП, 19–25.02.2018); «Одійдіте, недруги лукаві... Друзі, зачекайте на путі» (В. Симоненко) (СП, 08–14.01.2018); «Сурмлять прощання дальні журавлі» (В. Стус) (УМ, 01.09.2019).

Отже, використання ФО приводить до експресивного увиразнення газетного тексту. Щоправда, після багаторазового вживання певного стійкого сполучення його образність «стирається», і з експресивно маркованої одиниці фразема перетворюється на штамп, який не привертає читацької уваги. Щоб цього уникнути, відновити образність фразеологізму, посилити його рекламну функцію, автори газетних публікацій удаються до трансформування семантики й структури усталених виразів, закріплених мовною практикою. Далі розглянемо типи цих перетворень у заголовкових комплексах періодичних видань.

2.2.1 Семантичні перетворення фразеологізмів

Комунікативно-прагматичні настанови адресанта повідомлення зумовлюють контекстуальне відтворення значень закріплених у свідомості мовців одиниць, яким, за О. О. Потебнею, властива зовнішня («членороздільний звук, зміст, об'єктивований посередництвом звука») і внутрішня («найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражено зміст») форми [84, с. 22]. Внутрішня форма лінгвального знака як «концептуальна ознака, закріплена в слові» [24, с. 22] завжди вміщує лише фрагмент семантики, своєрідну зачіпку, яка викликає в реципієнта семний спектр певної концептосфери, пов'язаний із мовленнєвою ситуацією. Указуючи на денотат, вона відсилає реципієнта від вербальної картини світу до референтної і слугує «містком» [94, с. 9], що поєднує словесний і дословесний образи. О. О. Селіванова розглядає значення мовних форм із позицій витлумачення мови як засобу кодування знання й акцентує на потребі визначення «сутності знаків, апелюючи до ментальних сутностей і уявлень» [88, с. 31].

У процесі передавання інформації за допомогою певного тексту «важливу роль відіграє вміння передбачати актуалізацію конотативних компонентів значення, потенційно притаманних слову, формування асоціативно-образних мотивів, здатних розгортати імпліцитні мікротеми,

маркуючи текст суб'єктно-модальними нашаруваннями» [24, с. 104]. Навмисне висвітлення за допомогою контекстуального оточення певної сукупності сем зі стилістичною настановою в лінгвістиці прийнято називати *актуалізацією* (від лат. *actualis* – дійсний, сучасний) мовної одиниці. Це явище полягає в порушенні узвичаєних синтаксично-семантичних зв'язків у словосполученнях, реченнях, змістовому виокремленні слова завдяки несподіваним асоціативним зв'язкам його з іншими поняттями, зіставленні значення вільного слова з компонентом стійкого сполучення. Використання прийомів актуалізації має на меті створення образно-естетичного ефекту, відхід від стандарту, породження експресивності тощо [23, с. 84].

Актуалізація фразеологізму в особливих контекстуальних умовах веде до зміни його традиційної семантики. У результаті «узуальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків або ж реалізується семантична двоплановість чи то окремих компонентів ФО, чи словосполучення загалом» [23, с. 86], тобто відбуваються семантичні трансформації стійких словосполучень задля пристосування їх до потреб мовленнєвої ситуації.

Студіюючи семантичні зрушення в значенні ФО на матеріалі сучасної англійської прози, Г. В. Кузнєцова виділяє такі різновиди семантичних змін при актуалізації фразеологізмів: 1) розширення компонентного складу; 2) скорочення компонентного складу; 3) заміна одного з компонентів, який сприймається як слово із самостійним значенням; 4) використання ФО в незвичній для неї синтаксичній функції; 5) контекстуальне переосмислення фразеологізму на базі семантичних зрушень різного ступеня складності [62, с. 50–56]. Не важко помітити, що дослідниця розглядає структурні перетворення ФО як основу змін у їхній семантиці. Не можна не погодитися з цією думкою, тому що будь-яке вживання фразеологізму в тексті викликає зсув у його значенні, проте, на нашу думку, доцільніше розрізняти зміни семантики стійкого сполучення та структурно-семантичні перетворення розглядуваних одиниць.

До питання семантичної трансформації фразеологізмів звертається Т. Г. Крапотіна, яка вказує, що специфіка фразеологічної семантики полягає насамперед у переосмисленні компонентів фразеологізму. Під переосмисленням дослідниця розуміє будь-яку смислову трансформацію, у результаті якої словоформа, що ввійшла до складу фразеологізму, втрачає своє попереднє значення і набуває нового. У семантичній структурі звороту в певному контексті відбувається значний семантичний зсув, який приводить до появи метафоричної асоціації [61, с. 83].

Дослідниця семантичних перетворень ФО у мові сучасної української художньої прози І. С. Гнатюк послідовно наголошує на доцільності розмежування явища подвійної актуалізації і власне семантичної трансформації як різновидів оказіональних видозмін значень стійких висловів. У результаті останнього процесу оновлюється фразеологічно цілісний зміст стійкого сполучення, а його складники не виявляють своїх потенційних значень. Специфіка ж подвійної актуалізації зумовлена тим, що за її умов семантика фразеологізму не змінюється, але одночасно в контекстуальному оточенні реалізуються потенційні лексичні значення компонентів ФО [23, с. 83].

Розглядаючи заголовок-фразеологізм у мові газети, М. С. Ковальчук серед семантичних способів трансформації називає *буквалізацію* – «...переведення фразеологізму в розряд вільних словосполучень, що сприймаються на тлі фразеологічно зв'язаних» [52, с. 226], що часто досягається через вміщення в контекстуальне оточення стійкого сполучення прямого значення одного чи кількох його конститuentів. Як бачимо, зазначений термін синонімічний поняттю подвійної актуалізації.

Поряд із буквалізацією до семантичних перетворень залучено й *гру слів*, яка ґрунтується на явищі міжмовної омонімії та відбувається при зіткненні в контексті значень однакових за звучанням (а іноді й за графічним оформленням) одиниць із лексичного складу двох мов [52, с. 227]. На нашу думку, цей прийом варто розглядати в межах явища подвійної актуалізації

через те, що вони мають спільну природу й результат – потрактування компонентів фразеологізму в двох значеннях (вільному й зв'язаному).

Явища тієї самої природи досліджує Л. І. Даниленко [30] на матеріалі чеської мови, вважаючи одним із найпоширеніших прийомів створення комічного ефекту *розщеплення* фразеологізму, яке «полягає у його двоплановому сприйнятті в одному контексті: як цілісної семантично неподільної одиниці фразеологічного рівня мови і як словосполучення у прямому значенні його компонентів» [30, с. 147].

Проблемним видається питання залучення до модифікацій фразеологічних одиниць прийому *перетворення за метою висловлювання*, який полягає в заміні розділових знаків задля надання вислову питальної чи спонукальної модальності. З одного боку, структура й загальне значення фраземи залишаються незмінними, з іншого боку, первинна одиниця набуває нових конотацій. Причому це перетворення суто оказіональне й усвідомлюване автором, який через зміну мети висловлювання прагне передати своє ставлення до повідомлюваного, наприклад, засудити, внести сумнів тощо. Тому, на нашу думку, варто розглядати цей прийом у межах семантичних трансформацій ФО.

Отже, до зазначених вище перетворень належать семантико-стилістичні зміни, які не зачіпають лексико-граматичну структуру фраземи. У досліджуваному матеріалі зафіксовано такі різновиди названого явища, як переосмислення, подвійна актуалізація, буквалізація значення.

Під переосмисленням розуміють докорінне перетворення «семантичного стрижня» ФО, повна зміна її значення. Пор. значення фраземи *приводити / привести до пам'яті (до тями, до притомності) кого*, зафіксовані в «Словнику фразеологізмів української мови»: «1. Виводити із стану непритомності. ... 2. Допомогати комусь повернутися до реальності, схаменутися, опам'ятатися» [92, с. 558], із її семантичним трансформом у заголовку «*Чорний нал*» *приведуть до тями* («*Наступного тижня уряд відпрацює заходи щодо виведення з «тіні» заробітної платні*») (МУ,

02.11.2019), де ця фразеологічна одиниця означає: «викрити приховане, піддати обліку щось незаконне».

Початкове значення «влучити в ціль» стійкого словосполучення з галузі спорту *влучати / влучити в десятку* у заголовку «*Култхард влучає в «десятку»*» (УМ, 03.04.2020) при зіставленні зі статтею переосмислено – «прийти до фінішу одним з десяти перших».

Фразеологізм-заголовок «*Не по зубах*» (УМ, 11.04.2019) у рубриці «*Бормашина*» виявляє семантичну двоплановість, а після прочитання статті на тлі фрагментів: «*Стоматологія навіть за радянських часів була платною...*»; «*З відомих причин не кожному по кишені зібрати потрібну суму*» набуває нового значення «дуже дорого, невідповідно до заробітків, прибутків».

Можна виділити також семантичні перетворення, що ґрунтуються на образності ФО, створеній у мовній формі-уявленні (візуально-чуттєвому образі предмета), яке відображено певним лінгвальним знаком у його прямому значенні. Таке уявлення слугує базою переносних значень фразеологізму, приводить до семантичної двоплановості. Подамо приклади суміщення фразеологічного значення та образної основи, що відбувається при зіставленні заголовка й ліду статті: «*На Печерську пробігла чорна кішка*» (заголовок) – «*Вона блукала давно. Нині ж пробігла між лідерами Майдану... (лід)*» (ГУ, 10.09.2018) (пор.: [чорна] кішка пробігла); «*Каменяка за пазухою «Злагоди»*» (заголовок) – «*Чи можна наймирнішою громадською організацією розбити «собачі голови» невірних «ворогів народу»?» (лід)*» (УМ, 30.03.2018) (пор.: *держати (тримати) каменяку за пазухою*).

Як різновид семантичного обігрування фразем у заголовках періодичних видань трапляється міжрівнева омонімія. Це зведення в одному контексті фразеологізму і вільного сполучення слів, які за своєю структурою збігаються, тобто виникає зіткнення двох мовних рівнів – фразеологічного і лексичного. Тут можна виділити семантичну двоплановість і паралельне використання обох висловів – вільного і фразеологічного.

За семантичної двоплановості той самий вислів одночасно сприймають у двох планах – прямому і переносному, фразеологічному. Такого ефекту досягають за допомогою кількох прийомів:

- поширення фразеологізму заповненням слотів, потенційно передбачуваних валентністю його компонентів: *«День захисту дітей. Від кого?»* (ОУ, 31.05.2018) (пор.: *День захисту дітей*); *«У садку вишневому біля хати Тараса»* (*«У Моринцях політик посадив вишеньку»*) (УМ, 12.03.2019);

- збіг в одному контексті омонімів або кількох значень полісемічного слова: *«Тримай марку і більше 10 років»* (*«...Тому і ціниться українська марка у світі, мандруючи в різні куточки планети...»*) (УМ, 05.03.2019) (пор.: *тримати марку*); *«На шляху до «Голгофи»»* (*«На початку ХХ ст. на київській Володимирській гірці австрійський підприємець Артур Гашинський побудував за власні гроші виставковий павільйон, який іменував «Голгофою»*) (Д, 01.09.2019) (пор.: *іти на Голгофу*); *«Вершинам порохують ребра»* (*«...Адже рельєф досі не підкореного ребра на цих висотах доволі складний – глибокий сніг і скелясті черепицеподібні плити...»*) (УМ, 16.05.2018) (пор.: *полічити (порахувати, полоскотати, потовкти) ребра кому*); *«Да Вінчі на коні»* (*«Англійський торговий дім «Крісті» виставляє на продаж унікальний малюнок Леонардо да Вінчі «Кінь і наїзник»...»*) (УМ, 03.04.2019) (пор.: *на коні*);

- нашарування в тексті слів одного тематичного поля: *«Життя на розташованому у відлюдному районі українських Карпат форпості – не з медом, але з молоком»* (УМ, 02.02.2019) (пор.: *не з медом кому*); *«Навіщо підрізають крила авіабудівникам»* (УК, 06.10.2018) (пор.: *підрізати (підтяти, підітнути, притяти, зламати) / підрізувати (підрізати, підтинати, зламувати) крила кому*); *«Локомотив» зійшов з рейок»* (СГ, 07–10.01.2019) (пор.: *зійти з рівної (прямої) дороги*); *«За гарного кабанчика господарям підсунули свиню»* (*«...В одному з дворів у селі Ямпінь за двох гарненьких кабанчиків він підсунув господарям свиню, розрахувавшись із пенсіонерами фальшивими купюрами номіналом 20 гривень...»*) (УМ,

29.03.2019); «Зустрічаємо по одязу» («*Нова форма міліції – сподіваємося, не єдина її реформа*») (УМ, 05.05.2019) (пор.: *по одязі зустрічають, а по розуму проводжають*).

Відповідно до події, яку описують, деякі стрижневі лексеми ніби притягують фраземи, центром яких вони виступають. Тоді з'являються матеріали із заголовками на кшталт: «Діло – труба» («*На завершення свого перебування при владі канцлер Шредер догодив Росії і накапостив її сусідам – стаття про газопровід із Росії до Німеччини*») (УМ, 10.09.2018) (пор.: *діло труба (тютюном пахне, табак, вакса)*); «Труба кличе» («*Нафтопровід «Жулин – Надвірна» під'єднано до важливих планів держави щодо енергетичної незалежності*») (УМ, 13.09.2019) (пор.: *труба кличе*).

За паралельного використання обох висловів – прямого і фразеологічного – усім компонентам, які зазнали в складі фразеологізму лексико-семантичної і граматичної редукції, повертається їхнє лексичне і граматичне значення, що й становить експресивну двоплановість, єдність фразеологічного цілого і відчутність окремих компонентів. Напр.: «[Втрачений мільярд повернути можна]. Втрачені покоління ще ніхто не повернув» (ОУ, 20.12.2019) (пор.: *втрачене покоління*); «Тут навчають гасити пожежі та запалювати вогонь у серцях» (ОУ, 10.12.2019) (пор.: *запалювати / запалити душу (серце) чий, чие, кому*); «Промінь світла в темному царстві рентгенодіагностики» (ДТ, 29.06.2019) (пор.: *промінь світла в темному царстві*); «Де літає український голуб миру» (СП, 01–07.01.2019) (пор.: *голуб миру*); «Не пересохли ще молочні ріки... [але можуть, якщо й надалі перекупники так обдирають народ]» (МУ, 05.09.2019) (пор.: *молочні ріки і масляні (кисільні) береги*); «Віднесені вітром...» («*Урагани на Західній Україні забрали три життя*») (УМ, 12.03.2018).

Міжривнева омонімія може здійснюватися засобом зіткнення в контексті фразеологізму і слова у вільному вжитку, що вступають у складні синонімічно-антонімічні відношення, реалізуючи різний ступінь вияву ознаки. Напр.: «Стандарти потрібні, але вони не повинні стати

«прокрустовим ложем» для вищої освіти» (ОУ, 07.05.2018) (пор.: прокрустове ложе).

Один із найактивніших прийомів семантичних перетворень у мові сучасної української преси – буквалізація значення ФО. Напр.: *«Розбите серце. [Такий пам'ятник нагадуватиме українцям про трагедію 11 вересня]» (УМ, 10.09.2018) (пор.: розбите серце); «Дроти у воду» («З тренування у басейні до реанімації потрапило троє запоріжців») (УМ, 08.10.2019) (пор.: і кінці в воду); «А пташине молоко таки буває» («І саме в голубів. Ним вони й виготовують своїх пташенят») (УМ, 01.10.2018) (пор.: пташине молоко); «Дах поїхав. А з ним – і вболівальники» («...Під час футбольного матчу... на трибуни стадіону завалився дах...») (УМ, 08.05.2018) (пор.: дах повзе (іде)); «Судний день» (назва рубрики про розгляд карних злочинів у суді) (УМ, 05.04.2018) (пор.: судний день).*

Як бачимо, при буквалізації вихідне значення, що являє собою образне підґрунтя сполучення, не лише актуалізується, але й виходить на перший план, іноді протиставляючись фразеологічному значенню звороту: *«Вріжем дуба?» («Закарпаття думає про мораторій на промислові рубки») (УМ, 20.03.2019) (пор.: врізати дуба); «Нова «мітла» по-новому не лише мете» («Новою розробкою фахівців полтавської компанії «Комба» став своєрідний механізований багатофункціональний двірник... новинка полтавців здатна не лише збирати опале листя, а й пакувати його та переробляти на добриво...») (УМ, 27.03.2018) (пор.: нова мітла (новий віник) чисто (гарно) мете (замітає); кожна мітла спершу добре замітає).*

Цікаві приклади цього різновиду семантичного перетворення фіксуємо при зіставленні заголовка, який містить ФО, і статті, де розвинуто образну основу стійкого сполучення. Пор. заголовок *«Легше мавпу навчити» (МУ, 26.10.2019) і текст статті: «...Англійський учений навчив мавпу говорити. А наші доморощені українофоби самі не можуть навчитися Рідної мови. Звісно, мавпі легше Вона не має «старшого брата», її не обсіли мавпи – «русскаяязычники». На її психіку не тиснуть мавпи-шовіністи. І мавпа має*

почуття власної гідності – від неї пішли нормальні люди. Потім, мавпа вчить не українську мову, а англійську. Це набагато легше. Наші мавпи також англійську вивчають запросто. А своїх двох слів зв'язати не можуть». Значення поданого в заголовку звороту – «важко переконати когось у чомусь» – у зіставленні з його буквальним значенням під час прочитання публіцистичного матеріалу набуває додаткового відтінку: «небажання вчитися з необґрунтованих причин».

Семантичні перетворення дають змогу використовувати наявні в мовному фонді фразеологічні сполучення без змін їхньої будови, але в такому поєднанні з елементами контексту, яке розвиває в них значення, відмінні від семантики узуальних одиниць. Цей процес спричинений загальномовною тенденцією до економії мовних засобів, коли одна структурна форма вміщує декілька значень. Незважаючи на численність прикладів цього явища в досліджуваному матеріалі, більшість семантичних змін ФО пов'язані зі структурними трансформаціями усталених сполучень.

2.2.2 Структурно-семантичні трансформації фразеологічних одиниць

Структурно-семантичні перетворення ФО – смислові зміни, пов'язані із трансформаціями лексичного складу й / або граматичної форми стійкого сполучення. До таких фразотвірних способів зараховують: перерозклад, відокремлення, варіювання чи розширення компонентного складу ФО [25, с. 116], антонімізацію фраземи, контекстуальне оживлення внутрішньої форми [52, с. 228], фразеологічну контамінацію, алюзію, еліпсис [116, с. 20].

Для опису явища структурно-семантичних трансформацій у заголовкових комплексах сучасної української преси скористаємось умовним розподілом упорядників словника «Фразеологизмы в русской речи», які виділяють два основні типи:

1) перетворення, що не приводять до порушення значення тотожності отриманої модифікації з її загальномовним інваріантом;

2) перетворення, у результаті яких виникають оказіональні (індивідуально-авторські) фразеологізми або слова [73, с. 76–77].

На нашу думку, при спробі систематизації результатів структурно-семантичних перетворень потрібно керуватися авторською настановою, тим, що він хотів донести читачеві шляхом того чи того контекстуального використання певної мовної одиниці.

До перетворень, що не викликають значного відходу значення трансформа від семантики інваріанта, належать такі структурні модифікації фразем:

1. Кількісні зміни компонентного складу, пов'язані з розширенням і скороченням ФО. М. М. Шанський виділяє кілька прийомів індивідуально-авторської обробки, або трансформації фразеологічної одиниці. Серед них досить активно використовуваний прийом семантичного поширення або, навпаки, звуження початкового значення фразеологізму, а також використання не власне фразеологічного звороту, а його загального змісту, коли потрібно знати вихідний фразеологізм, семантика якого є контекстоутворювальним стрижнем [117, с. 150–153]. Такі перетворення можливі тому, що будь-яку фразему побудовано за певною синтаксичною моделлю, конституенти якої зберігають здатність поєднуватися з іншими складниками контексту відповідно до своєї граматико-синтаксичної валентності й виступають своєрідними слотами, які або заповнюються, або залишаються порожніми. Отже, окремі компоненти фразеологізмів або їх сполучення поширюються словами вільного вжитку чи, навпаки, зазнають усічення.

Розширення компонентного складу введенням одного чи кількох слів до ФО є ефективним прийомом трансформації. Такі додавання оживляють внутрішню форму фразеологізму, вносячи нові відтінки в його витлумачення, уточнюючи, конкретизуючи значення. Прийом оновлення складу фраземи ще називають *вклинюванням* [63, с. 5], він допомагає конкретизувати стійке

сполучення відповідно до прагматичних настанов адресанта шляхом актуалізації в свідомості реципієнта певних уявлень.

Російські лінгвісти й автори словника «Фразеологизмы в русской речи» А.М. Мелерович і В.М. Мокієнко, досліджуючи проблему співвідношення «фразеологія–контекст», використовують поняття «фразеологічна конфігурація», «фразеологічний контекст» і «фразеологічний актуалізатор» [72]. Під першим терміном розуміють «структурно-семантичну і стилістичну єдність, створювану фразеологічною одиницею і фразеологічним контекстом», який являє собою словесне оточення, потрібне і достатнє для ідентифікації ФО в тексті й реалізації певного її функціонального призначення [72, с. 117–118]. Фразеологічний актуалізатор – це складник фразеологічного контексту (або фразеологічний контекст загалом), потрібний для вираження певного змісту стійкого сполучення, який безпосередньо мотивує її узуальне / okazіональне використання [72, с. 118]. Спираючись на такий поняттєвий апарат, учені розглядають розширення компонентного складу фраземи як уведення до її складу (його вважають певним мікротекстом) okazіональних фразеологічних актуалізаторів, які виражають і актуалізують набуті елементи фразеологічного значення [72, с. 126].

У мові українських газет першого десятиріччя ХХІ ст. зафіксовано такі різновиди розширення компонентного складу ФО:

- поява атрибута, вираженого прикметником при іменному компоненті фразеологізму, напр.: «*Зміна влади в земному раю*» (УМ, 14.09.2019) (пор.: як (мов, ніби) у раю); «*Важкий камінь на шії легкої промисловості*» (УМ, 06.10.2018) (пор.: камінь на шії); «*Найменша команда зірвала найбільші оплески*» (ОУ, 07.05.2019) (пор.: зірвати оплески); «*Вона завжди на освітянській передовій*» (ОУ, 14.05.2019) (пор.: на передовій); «*Соціальний камінь спотикання?*» (МУ, 20.10.2018) (пор.: камінь спотикання); «*Монумент для ювілейної «галочки»*» (МУ, 15.08.2019) (пор.: для галочки; для годиться); «*Європейська правда Україні очі коле*» (УМ, 13.04.2019) (пор.: правда очі коле);

- синтаксичне розгортання ФО за допомогою прислівників, іменників тощо відповідно до компонента, який зазнає поширення: «Галицькі студенти добре погострили язики на двопалатності українського парламенту» (УМ, 04.04.2019) (пор.: *гострити / погострити язик*); «Перший зовнішньополітичний крок новий Прем'єр зробив назустріч російському бізнесу» (УМ, 01.10.2018) (пор.: *перший крок*); «Ще не вмерла Україна у США?» (УМ, 20.09.2019) (пор.: *Ще не вмерла Україна*); «На тобі, небоже, що не дуже гоже» (МУ, 24.01.2020) (пор.: *на тобі, небоже, що мені не гоже*); «Перед «смертю» мандата не надихаєшся й не віддуєшся» (УМ, 12.03.2019) (пор.: *перед смертю не надихаєшся*).

Протилежний розширенню – прийом *усічення* компонентного складу фразеологічного звороту – також один із продуктивних засобів створення нових емоційно-експресивних виразів. Зберігаючи змістовий обсяг повної ФО, він лаконізує й пожвавлює мовлення.

На усічення як різновид трансформації фразем немає усталеного погляду, мовознавці називають його по-різному. Найчастіше цей процес стосується вилучення одного з компонентів фразеологічної одиниці, яка й у скороченому вигляді здатна передавати властиве їй значення. Явище редуції, за визначенням О. М. Бабкіна, «полягає у видаленні деяких слів – компонентів фразеологізму, внаслідок чого фразеологічна одиниця стає компактнішою, що збільшує її здатність до поєднання і цілком відповідає семантичній еволюції в бік розвитку абстракції» [8, с. 12]. Цей процес називають *імплікуванням*, одним із виявів семантичної конденсації (від лат. *condensation* – згущення, ущільнення) – універсальної тенденції до економії мовних засобів як внутрішньосистемного чинника лексико-семантичних змін [86, с. 215–218].

Термін *редукція* засвідчено в роботах Л. Г. Авксентьєва, В. Д. Ужченка [2; 106; 107; 108] та ін., проте більшість мовознавців послуговується терміном *еліпсис* (В. Л. Архангельський, В. М. Телія, М. М. Шанський [5; 101; 116; 117] та ін.). Зокрема, Н. М. Неровня фразеологічним еліпсисом

називає «явище, пов'язане з упущенням одного або кількох слів-компонентів фразеологізму» [75, с. 64] і розрізняє два види такого явища: еліпсис-скорочення й еліпсис-стиснення. Так, на думку лінгвіста, при еліпсисі-скороченні опускається один чи кілька крайніх компонентів, а при еліпсисі-стисненні – один чи кілька складників центральної частини фразеологізму [75, с. 64].

Як бачимо, одностайності у визначенні терміна, що позначив би явище трансформації фразеологічних одиниць шляхом відкидання одного чи більше компонентів, немає. Наприклад, Т.В. Кучеренко схиляється до терміна *усічення* та розглядає типи такої трансформації:

- опускання одного із суджень (загальновідомого, факультативного) у прислів'ї; такі судження можуть бути уточненням, розвитком основної ідеї або запереченням попереднього висловлення;

- усічення сигніфікативно надлишкових компонентів, які не містять додаткової інформації чи є тавтологічними;

- утрата «стрижневих» з погляду внутрішньої форми фразеологічних одиниць лексем;

- вилучання неетичних, небажаних для контексту слів [64, с. 143–147].

Певна частина усічених оказіональних зворотів починає з часом обслуговувати комунікативні потреби все більшої кількості носіїв мови, стає загальновідомою і переходить до класу узуальних лінгвістичних знаків. Розкриття проблеми усічення фразеологізмів розширить межі стилістичного використання національно самобутніх мовних засобів, зокрема в художньому, публіцистичному, ораторському стилях, яким і сьогодні притаманне прагнення до образності, створення гостросатиричного ефекту чи настрою задушевності, простоти й переконливості, позаяк усічення більшості елементів у складі фразеологічної одиниці полегшує проникнення до неї нових конститuentів і сприяє контамінаційному об'єднанню компонентних складових фразем, тобто зумовлює створення індивідуально-авторських фразеологізмів [64, с. 143].

До групи ФО зі скороченим компонентним складом належать такі випадки:

1. Відсікання початкової або кінцевої частини фразеологізму: «Сім разів відміряти» (ДТ, 29.11.2019) (пор.: *Сім разів відмір – один раз відріж*); «Під Шарона «копають»» (УМ, 02.09.2018) (пор.: *копати яму (могилу) під кого*); «Каменя на камені – від МВФ» (УМ, 07.06.2019) (пор.: *не лишити (не залишити) каменя на камені від чого*); «Почали «за здоров'я»» (УМ, 13.09.2019) (пор.: *почати за здоров'я (за здоров'я, а кінчити (звести) за упокій)*); «Ліпше коаліція в руках?» (ГУ, 22.09.2018) (пор.: *Краще (ліпше) синиця в жмені (в руці), ніж журавель у небі (ніж голуб у стрісі)*); «Двічі в одну річку» (УМ, 02.09.2018) (пор.: *двічі в одну річку не ввійдеш*); «Ні пуху, ні...» (МУ, 12.10.2019) (пор.: *ні пуху ні пера*), а також стягнення ФО, коли базова фразема змінює свій мовний статус, а з ним і морфологічну належність: «Хрест на беззаконні» (УМ, 27.09.2019) (пор.: *ставити / поставити хрест на кому, чому*); «Крапка в історії з ідентифікаційними номерами» (УМ, 20.09.2019) (пор.: *ставити / поставити крапку на чому*); «Палиці в колеса мотоклубу» (СП, 28.04.2020) (пор.: *вставляти (встромляти, ставити, совати) палиці в колеса кому*); «З ніг – на голову» (УК, 31.03.2020) (пор.: *перевертати / перевернути з ніг на голову (з голови на ноги)*).

Еліпсування фразеологізму в заголовку газетної статті приховує навмисний натяк і слугує здебільшого для зацікавлення читача у змісті, який уміщує повний варіант фраземи. Пор. заголовок з усіченим фразеологізмом «Як човен назвеш...» (УМ, 12.11.2019) у тексті подано повністю: «*Човен Полтавської обласної організації партії «Народний союз «Наша Україна» ще при народженні назвали, образно кажучи, скандалом. ...Тож так він і поплив...*». Таких прикладів трапляється чимало: «Тепер мені не до соли...» (СП, 30.07–05.08.2018) (пор.: *Тепер мені не до соли, як заграли на басоли*); «На рік чи на вік» (СП, 19–25.02.2019) (пор.: *Кажуть – на рік, хочуть – на вік*).

Скорочення найчастіше зазнають загальновідомі стійкі вирази, їх легко ідентифікувати. Напр.: *«Ви ж мене підманули...»* (УМ, 22.09.2018); *«Не забудьте пом'янути...»* (СП, 23–29.04.2019) (пор.: *Не забудьте пом'янути незлим тихим словом*); *«Молодець проти овець»* (УМ, 14.09.2018) (пор.: *Молодець проти овець, а проти молодця і сам віця*); *«Під один гребінець»* (ГУ, 07.06.2018) (пор.: *стригти [всіх] під одну гребінку (гребінець)*); *«А в сусіда хата біла...»* (СП, 30.07–05.08.2019) (пор.: *А в сусіда хата біла, а в сусіда жінка мила*); *«Казав пан: «Кожух дам!»* (СП, 05–11.03.2019) (пор.: *Казав пан: кожух дам, та слово його тепле*); *«Були колись і ми рисаками...»* (ДТ, 28.10.2018) (пор.: *Були колись і ми рисаками, та копита стерлися*); *«У здоровому тілі...»* (ДТ, 30.09.2019) (пор.: *у здоровому тілі здоровий дух*); *«Коли пани чубляться...»* (МУ, 25.07.2018) (пор.: *Коли пани чубляться, у мужиків чуби тріщать*); *«Зустрічають за вдяганкою»* (УМ, 12.03.2019) (пор.: *по одежі зустрічають, а по розуму проводжають*). Усічення більшості елементів у складі фразеологічної одиниці полегшує проникнення до неї нових компонентів фразеологізмів.

2. Дистанціювання складників або їхня синтаксична інверсія: *«А зброю опозиціонери так і не здали»* (УМ, 22.09.2019) (пор.: *складати / скласти (зложити) зброю*). Інверсивне розташування та розбивання компонентів фразеологізму словами контексту найчастіше пов'язане зі смисловим виділенням.

3. Синтаксичні й морфологічні перетворення, до яких належать:

- зовнішні морфологічні трансформації – нормативні видозміни граматичної форми компонентів ФО в межах морфологічної парадигми: *«Наступивши на граблі протистояння, влада береться гармонізувати стосунки між урядом, РНБО та секретаріатом»* (УМ, 02.10.2018) (пор.: *наступити на граблі*); *«Підстрибнувши вище голови»* (УМ, 04.05.2019) (пор.: *вище голови не стрибнеш (не підскочиш, не скочиш); вище себе (своєї голови) не підскочиш (не скочиш)*); *«Ноги приробляли «колесам» не без допомоги правоохоронців»* (УМ, 07.03.2018) (пор.: *приробити ноги чому*); *«Однією*

ногою тут – іншою знову там» (УМ, 28.09.2009) (пор.: *одна нога тут, а друга там*); *«Ні мертвих, ні живих Харківських немовлят не знайшли ні Європа, ні МВС»* (УМ, 02.09.2018) (пор.: *ні живий ні мертвий*);

- внутрішні морфологічні зміни – перетворення граматичної форми фразеологізму, які не входять до нормативних реалізацій членів морфологічної парадигми ФО і виражають семантику індивідуальних уживань фразем: *«Уряд з двома правими руками»* (УМ, 22.09.2019) (пор.: *права рука чия*); *«Перші дніпровські «млинці»»* (УМ, 11.10.2018) (пор.: *рос. первый блин комом*); *«Згряя білих ворон» по-харківськи»* (МУ, 18.08.2019) (пор.: *біла ворона*); *«УРП збирає блудних синів»* (МУ, 12.09.2018) (пор.: *блудний син*); *«А чи були «хлопчики»?»* (УМ, 23.03.2019) (пор.: *А чи був хлопчик?*);

- зовнішні синтаксичні видозміни – нормативні синтаксичні перетворення в межах синтаксичної парадигми, зміни синтаксичних функцій ФО і синтаксичної сполучуваності: *«Податки з димком»* (УМ, 30.03.2018) (пор.: *іти / піти з димом*);

- внутрішні синтаксичні трансформації – зміни внутрішньої синтаксичної структури фраземи: *«І проїмо, і понадкушуємо»* (УМ, 06.10.2019) (пор.: *не з'їмо, так понадкушуємо*); *«Хто напускає дим на Крим?»* (МУ, 05.09. 2018) (пор.: *пускати / пустити в очі дим (пилюку) кому*); *«Один голова краще, але й два добре?»* (УМ, 29.03.2019) (пор.: *Одна голова добре, а дві ліпше (краще)*); *«Не ховайте, а вставляйте...»* (УМ, 07.03.2019) (пор.: *поховайте та вставляйте*).

4. Прийом *стилістичного зсуву*, що полягає в заміні компонента стійкого сполучення словом із контрастною стилістичною якістю і ґрунтується на ефекті ошуканого очікування [Святчик 2005, с. 383]. Часто компонент ФО замінюють лексичним антонімом, аж до перетворення значення сполучення на протилежне. Численні приклади підтверджують активність використання переходу стверджувальних форм у заперечні в заголовках періодичних видань: *«Вона не розіб'є наші серця»* (УМ,

23.09.2019) (пор.: *розбивати / розбити серце (душу) чие (чию)*); «Небермудський трикутник» (УМ, 08.10.2018) (пор.: *бермудський трикутник*); «Немирний атом» (УМ, 27.09.2019) (пор.: *мирний атом*); «А сейф не просто відкривався...» (УМ, 07.09.2018) (пор.: *а скринька просто відчинялась*); «Митників навколо пальця не обведеш» (УК, 12.10. 2018) (пор.: *обвести (обкрутити, обернути) / обводити (обкручувати, обертати) круг (навколо, довкола) пальця кого*); «Швейцарська хата вже не скраю» (УМ, 05.03.2019) (пор.: *хата скраю*); «Барабашівському ринку не диктувати моду» (МУ, 14.01.2019) (пор.: *диктувати моду*); «Андрій Кончаловський тав не ловить» (МУ, 14.01.2018) (пор.: *тав (тави) ловити*); «Молоде – не зелене» (МУ, 21.07.2019) (пор.: *молодий та зелений*); «Коли в суперечках не народжується істина» (УМ, 18.05.2018) (пор.: *істина народжується в суперечці*); *Коли мовчання – не золото* (ОУ, 17.05.2019) (пор.: *мовчання – золото*); «Третій – не зайвий?» (УМ, 01.11.2018) (пор.: *третій – зайвий*); «І тині предків – не забуті» (МУ, 10.10.2019) (пор.: *тині забутих предків*); «Ми тепер не «за бортом»» (Д, 05.04.2019) (пор.: *за бортом*); «Інтелект у трубу не вилетів» (УМ, 06.04.2018) (пор.: *вилетати / вилетіти в трубу*).

Рідше спостерігаємо зворотний процес: «За лісом бачити дерева» (УК, 13.10.2018) (пор.: *за деревами лісу не бачити*); «Батьківщину обирають. [Свою незалежність – також]» (УМ, 06.03.2019) (пор.: *батьківщину не обирають*); «Один у полі воїн?» (ДТ, 02.11.2018) (пор.: *один у полі не воїн*).

5. Якісні перетворення компонентного складу: лексична заміна (субституція) полягає в цілеспрямованій заміні одного чи кількох компонентів ФО словами вільного вжитку. У результаті субститут вливається в загальну семантику стійкого вислову, вступає у взаємодію з узуальною фраземою, що приводить до структурно-семантичних зрушень [4, с. 159]. У заголовках періодичних видань спостерігаємо такі відношення між заміненними компонентами й субститутами: синонімічні, антонімічні, належність до спільного тематичного ряду.

У мові досліджуваних газет зафіксовано заміни складників фразеологізмів повними або частковими синонімами: «За ким тепер *грати плачуть?*» (УМ, 19.03.2019) (пор.: *тюрма (в'язниця) плаче*); «Відпочинку *вмикають «зелене»*» (УМ, 08.05.2018) (пор.: *давати / дати зелену вулицю*); «Дірка до клондайку *заросла травною*» (УМ, 03.04.2019) (пор.: *порости травною (терном, биллям)*); «Замкнене коло» (СП, 05–11.02.2018); «Центр Києва – *заміноване коло?*» (УМ, 05.04.2019) (пор.: *зачароване коло*). Синонімічні заміни складників фразеологізму найчастіше істотно не впливають його загальне значення. Тут трансформаційні перетворення межують із варіантністю. Але подекуди субституція вказує на збільшення або зменшення ступеня експресивно-емоційної маркованості фразеологічної одиниці: «Найгострішою проблемою сьогодні є *кадрова*» (ОУ, 21.08.2019) (пор.: *гостре питання*); «Черпак *дьогтю* на Львівському форумі» (УМ, 12.09.2018) (пор.: *ложка дьогтю*); «Нехолодна *точка*» (УМ, 10.04.2019) (пор.: *гаряча точка*).

Проте найчастіше трапляються лексичні заміни контекстуальними синонімами, або словами того самого тематичного поля. Напр.: «На *вітрилах* творчої уяви» (ОУ, 20.09.2019) (пор.: *на крилах*); «Як *знайти щасливе місце на землі?*» (Д, 07.05.2020) (пор.: *знайти щастя*); «Ой там, під *Ай-Петрі*» (СП, 20–26.03.2019) (пор.: *Ой там, під горою...*); «Готуй *парео з осені*» (УМ, 10.09.2019); «Готуй *шубу влітку*» (УМ, 17.03.2018); «Готуй *квіти до 8 Березня взимку*» (МУ, 25.02.2018) (пор.: *готуй сани влітку, а воза взимку*); «*І швець, і жнець, і на гармошці гравець*» (УМ, 07.09.2018) (пор.: *і швець, і жнець, і на (в) дуду грець*); «Халіф «*на квартал*»» (УМ, 06.10.2019) (пор.: *халіф (каліф) на годину (час)*); «Чи не *маніпуляція? або йду на електорат*» (УМ, 06.10.2019) (пор.: *йти на ви*); «Буря у *склянці спирту*» (УМ, 27.09.2019) (пор.: *буря у склянці води*); «На *Держдумі ...шапка горить*» (МУ, 25.07.2018) (пор.: *на злодієві (на злодії) шапка горить*); «Неопалимий *Бульба*» (УМ, 27.09.2019) (пор.: *неопалима (неспалима) купина*); «ГУУАМ – *після дощук у червні?*» (УМ, 16.05.2019) (пор.: *після дощук у четвер*); «*І довше віку суд*

іде) (УМ, 09.09.2018) (пор.: *І довше віку триває день*); *«Йому шістнадцятий минало, він грав за «двадцятирічну» молодіжку»* (УМ, 06.04.2018) (пор.: *йому тринадцятий минало*); *«Без вини побитий»* (УМ, 17.03.2019) (пор.: *без вини винуватий*); *«Своя гривня ближча до тіла»* (УМ, 31.03.2019) (пор.: *своя сорочка ближча до тіла*); *«Кияни – самі ковалі свого щастя»* (УМ, 27.03.2018) (пор.: *всяк свого щастя коваль; всяк сам собі долю кує*); *«Півний бум: від Ноя і донині»* (УМ, 17.03.2018) (пор.: *від Адама; від потопу*).

Подекуди зафіксовано заміну складників ФО антонімами: *«Черкащанам буде солодко»* (УМ, 20.09.2019) (пор.: *солоно приходитьсья / прийшлося кому*); *«Наших будяків по всьому світу»* (УМ, 05.05.2018) (пор.: *нашого цвіту по всьому світу*).

При субституції один із складових фраземи може бути замінений повністю або частково омонімічною лексемою-онімом, навколо якої розгортається інформація в подальшому тексті. Напр.: *«Без нас «Кіна» не буде, заявили экс-колеги Віктора Цоя»* (УМ, 17.03.2019) (пор.: крилатий вираз із кінострічки *кіна не буде* і назва музичної групи *«Кіно»*); *«На «Миру» і смерть красна»* (УМ, 23.03.2019) (*«Затоплення орбітальної станції – і всесвітнє шоу, і фінал російської космічної слави»*) (пор.: фразеологізм *на миру і смерть красна* і назва орбітальної станції *«Мир»*).

У досліджуваних газетних текстах зафіксовано цікаві випадки заміни складових фразем власними й загальними назвами з виділенням цих субститутів графічно: *«Запоріжанки були дівчата МОТОРні»* (УМ, 08.05.2019) (пор.: *Еней був парубок моторний* і *«Мотор»* – назва запорізької жіночої команди з гандболу); *«На Сталлоне наКАРРкали»* (УМ, 03.04.2018) (пор.: *не каркай* і текст статті: *«Актора звинувачують у сексуальному домаганні... Позивачка на прізвище Карр...»*); *«МоМЕНТ істини?»* (УМ, 27.03.2018) (пор.: *момент істини* і натяк на сленгове слово *мент* «міліціонер» у підзаголовку *«Керівника МВС таки звільнено»*).

Трапляються випадки субституції компонентів фразеологізму лексемами, близькими за звучанням. Таке свідоме фонетичне зближення

(парономазія) викликає у свідомості мовця інваріант фраземи, який у контексті набуває індивідуального значення: *«Не такий страшний Чорнобиль, як вважалося?»* (УМ, 08.09.2018) (пор.: *не такий страшний чорт (вовк), як його малюють*); *«Не задирай «нобеля»»* (УМ, 13.09.2019) (пор.: *дерти носа (голову) [вгору] перед ким і сленговий синонім слова ніс – шнобель*); *«Третейським будеш?»* (УМ, 21.09.2019) (пор.: *розм. Третім будеш?*) *«Крок» за «Кроком» уже вісімнадцять років»* (ДТ, 22.09.2019) (пор.: *рік за роком*).

6. Використання моделі інваріантної фраземи для утворення оказіональних сполучень. Пор.: *«Чуєш, каски гамселять! Час бюджетний настав»* (УМ, 04.10.2018) (пор.: *чуєш, сурми заграли! Час розплати настав*); *«Обережно, крісла залишаються!»* (УМ, 05.10.2018) (пор.: *Обережно, двері зачиняються!*); *«Що заробили, те й отримали»* (МУ, 20.07.2019) (пор.: *що посієш, те й пожнеш*); *«Лис корові не товариш»* (УМ, 08.10.2018) (пор.: *гусь свині не товариш; кінь воліві не товариш (не рівня, не пара)*); *«Новим технологіям – велике плавання»* (МУ, 10.10.2019) (пор.: *великому кораблю – велике й плавання; великому кораблю (возові) – велика й дорога; великій рибі в глибокій воді плавати*); *«Три тенори мої, три тенори...»* (УМ, 03.04.2018) (пор.: *Три кольори мої, три кольори*).

Іноді структурно-семантична модель ФО заповнюється іншими фраземами, отриманий заголовок із високим ступенем експресії стисло характеризує зміст статті. Напр.: *«Хто – за бугор, хто – в світло рамки, а кому й одружитися приспичило»* (УМ, 11.04. 2018) (пор.: *модель прислів'я хто в ліс, хто по дрова; хто в луг, а хто в плуг; хто до ліса, а хто до біса*, сленгове прийменниково-іменникове сполучення *за бугор* і трансформований театральний сталий вираз *бачити / побачити світло рамки*).

7. Розширення лексико-семантичної і синтаксичної сполучуваності ФО та її компонентів. Напр.: *«Гра «пан або пропав» вдалася»* (УМ, 13.09.2019) (пор.: *[або (чи, хоч)]пан або (чи, хоч) пропав*) (тут фразеологізм вжито в незвичайній для нього номінативній ролі); *«Мистецтво не наступати на*

граблі» (ДТ, 23.02.2018) (пор.: *наступати на граблі*) (тут фразеологізм ужито в незвичайній для нього атрибутивній ролі); *«Парламент по краплі камінь точить»* (УМ, 03.04.2020) (пор.: *крапля і камінь довбає (розбиває, пробиває); мала крапля й великий камінь пробиває*) (зміна синтаксичної сполучуваності). У заголовку *«Вікно в УЄФА «прорубали»* (УМ, 11.04.2018) крилатий вираз *прорубати вікно в Європу* зі значенням «близьке ознайомлення зі здобутками західноєвропейської науки, культури, літератури тощо» [51, с. 78], зазнав комплексного перетворення (субституція компонента, інверсія складників), до того ж набуває більш широкої синтаксичної сполучуваності, про що свідчить підзаголовок *«для міліцейських дружин»*. У результаті маємо значення оказіональної фраземи *прорубати вікно* – «з труднощами домогтися дозволу на вихід, виїзд кого-небудь кудись».

8. Повна деформація: *«Про граблі, на які наступають, але їх не прибирають»* (УК, 08.10.2018) (пор.: *наступити на граблі*); *«Ювілей татарина – незваний гість»* (УМ, 23.03.2018) (пор.: *незваний гість гірше татарина*); *«Гуртом тут батька не поб'ють»* (УМ, 06.03.2019) (пор.: *гуртом і батька легше бити*). За такого перетворення деякі компоненти можуть використовуватися відокремлено, не вступаючи в синтаксичні зв'язки, або вживаються як сполучення, відмінні від початкової ФО.

9. Використання окремих компонентів, які виражають елементи фразеологічного значення: *«Хто замовляє музику?»* (УМ, 05.04.2019) (пор.: *Хто платить сопілкареві, той замовляє музику*); *«Перегини на місцях»* (УМ, 06.03.2018) (пор.: *перегнати / перегнути палицю (палку); перегинати / перегнути лінію*).

10. Випадки контамінації, коли нова ФО виникає внаслідок накладання одна на одну вже наявних. Напр.: *«Піррову перемогу святкують лише невігласи»* (СП, 21–27.04.2019) (пор.: *Піррова перемога; святкувати перемогу*); *«Дивлюся в очі дитинства очима совісті»* (ОУ, 04.10.2019) (пор.: *дивитися в очі; дивитися очима*).

Контамінацію, як і більшість термінів на позначення процесів динаміки фразеологічного складу мови, використовують у царині дериватології, де її розуміють як «спосіб словотвору, що полягає у фузії двох (рідко – трьох) слів в одне при відповідному усіченні цих слів» [61, с. 84]. Загалом у лінгвістиці цей термін визначають так: «виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох синонімічних чи подібних за звучанням слів, форм, виразів» [53, с. 6].

Випадками контамінації, засвідченої при злитті двох фразеологізмів в один, представлене контекстуальне переосмислення ФО на базі семантичних зрушень різного ступеня складності: «*Позиція чи випускання пари*» (УМ, 14.09.2018) (пор.: *випустити пар*); «*Хто ж так уміло підкладає вузлики розбрату*» (УМ, 13.10.2018) (пор.: *підкладати (підсувати, підставляти) свиню; розв'язати вузлики; яблуко розбрату (чвар)*).

Контамінація фразеологізмів у заголовку дає поєднання з неординарним значенням, що має яскравий рекламний ефект. Напр.:

- *хатка на курячих ніжках (лапках)* («маленька вбога хатка; про легку, нетривку будівлю») + *приробити ноги чому* («присвоїти що-небудь чуже, украсти») = *приробити ноги хатці* («незаконно присвоїти чийось квартиру») – «Щоб вашій хатці не приробили ніг, уважно вчитайтеся в договір купівлі-продажу» (УМ, 03.04.2019);

- *грудна жаба* («серцева хвороба, що супроводжується сильними болями в лівій частині грудної порожнини; стенокардія») + *жаба давить (душить) кого* («хтось відчуває жадоху, заздрість») = *грудна жаба задушила* («хтось убив когось через заздрощі, жадібність»). Пор.: ««Грудна жаба задушила?» (заголовок) – «У вбивстві порнозірки звинувачено її чоловіка» (підзаголовок) – «...Схоже, Ерік Віньє позбувся такої «грудної жаби» тоді, коли вона перестала забезпечувати прибутки» (стаття) (УМ, 06.03.2018).

11. Натяк на відомий вислів, тобто фразеологічна алюзія, напр.: «*Гривня у «трубі». Півмільярдний резервуар для валюти*» (УМ, 18.05.2019) (пор.: *вилітати в трубу*); «Так пізнаються друзі» (МУ, 24.10.2019) (пор.:

друзі пізнаються в біді); «Бюджетний віз у парламентській баюрі» (МУ, 26.10.2018) (пор.: *a віз і нині там*).

Як відомо, сприйняття будь-якого тексту розпочинається з упізнавання зовнішньої форми окремих слів і співвіднесення з ними закріплених мовною традицією значень. Сполучуваність відповідних слів у тексті конкретизує ці значення, що веде до уточнення їхньої предметної співвіднесеності. А «...виділення денотатів і структурування денотативної схеми відбувається шляхом актуалізації енциклопедичних знань, які дозволяють «домислити» зміст тексту й об'єднати його в цілісне уявлення» [3, с. 28–29]. Продуктом наведених когнітивних операцій виступають, наприклад, алюзивні конструкції, що завжди ґрунтуються на попередніх знаннях реципієнта і являють собою «певний динамічний концепт як цілісна когнітивна схема змісту всього тексту або його окремого фрагмента» [3, с. 29].

У сучасній лінгвістиці поняття *алюзії* розглядають у двох значеннях, як-от: 1) непрямий натяк на загальновідомий історичний, міфологічний, літературний або побутовий факт [67, с. 20] (т. зв. *фактуальні алюзії*, не пов'язані з категорією інтертекстуальності); 2) *цитувальні алюзії* на раніше створені тексти [65, с. 151] (деякі вчені розглядають ще *алюзивні цитати* [56, с. 99–100]).

Дослідники розмежовують цитування (дослівне, експліцитне відтворення тексту з іншого твору) й алюзію (його змінене, імпліцитне використання). При алюзивному цитуванні автор навмисно дещо відходить від первинного джерела, варіює й обіграє його з оглядом на прагматичні настанови вторинного твору. Тому розглядуване явище визначають як «оказіональне (авторське) перетворення класичної цитати, як гру із знаннями, набутими реципієнтом раніше» [87, с. 381].

Дослідники прецедентних текстів – важливих у пізнавальному й емоційному планах «інтелектуально-емоційних блоків», «стереотипів, зразків, мірок для порівняння» [48, с. 220] з понадособистісним характером, називають *алюзією* прийом, що полягає в співвіднесенні створюваного тексту

з попередніми та залученні його до вертикального контексту, і розрахований на звернення адресата до певних віддалених спогадів, відчуттів, асоціацій [99, с. 249]. Зокрема, до джерел прецедентних текстів залучають твори різноманітних фольклорних жанрів (притчі, анекдоти, казки, загадки), художньої літератури, античну міфологію, Святе Письмо, спектаклі, кінофільми, публіцистичні тексти, популярні пісні, телепрограми, рекламні слогани [17, с. 22].

Відповідно за походженням виділяють алюзії, навіяні цитатами з відомих літературних творів, крилатими висловами, прислів'ями і приказками, назвами творів літератури, кіно, театру, пісень, телепрограм тощо [87, с. 381–382]. Розглядувані одиниці мають багато спільного з власне фразеологізмами й пареміями [99, с. 248–253], а подекуди й належать до фразеологічного фонду мови. Власне фразеологічні одиниці як «тексти в тексті» [101, с. 9–10] можуть вважатися чужорідними елементами в текстовому просторі окремого твору. Цей зв'язок особливо очевидний, коли стійке сполучення має своє авторство. Тоді більш ранній текст виступає попереднім для пізнішого. Тому алюзивність як загальну властивість фразеології мовознавці «пов'язують із відтворюваністю усталених зворотів, за якими стоять певні події, текстові світи, а отже, і психокогнітивні фрагменти етносвідомості» [88, с. 13]. Але не можна змішувати цю ознаку ФО зі стилістичним прийомом алюзії.

Алюзію використовують як стилістичний засіб текстотворення, побудований на обізнаності реципієнта з поданим фактом до ознайомлення зі змістом повідомлюваного [55, с. 33]. У процесі мовлення індивід занурюється в текстовий простір, спонтанно запам'ятовуючи певні місця. Надалі отриману ззовні вербальну інформацію, пов'язану з комунікативною ситуацією, порівнюють з уже наявними в пам'яті знаннями. «Якщо завдяки енергії асоціативних зв'язків відшукується текстовий прецедент і переноситься в «світлу зону» свідомості, то створюються умови зіставлення не тільки з актуальною ситуацією, але й з відомим цій мовній особистості

контекстом» [37, с. 18]. Мовна особистість зазвичай оперує текстовими ремінісценціями в згорнутому вигляді, актуалізуючи якийсь їхній складник з урахуванням конкретної комунікативної інтенції автора.

Розглядуваний прийом дозволяє адресантові публіцистичного матеріалу апелювати до попереднього досвіду реципієнта, викликаючи в нього низку асоціацій із подіями, фактами історії, фольклорними й літературними творами. Читач зіставляє ці знання із ситуацією спілкування, мимоволі вступаючи в мовну гру, якою за природою і є алюзія (походження самого терміна виводять із лат. *allusio* («іронічний натяк») ← *ludere* («натякати», а також «грати, жартувати»). При цьому типі натяку адресат здебільшого порівнює узагальнене значення раніше отриманої інформації і його конкретний фрагмент, реалізований у процесі комунікації.

Проте, на нашу думку, алюзивність притаманна не лише фразеологічному значенню, а й структурно-синтаксичній моделі фраземного утворення. Структурно-семантичне моделювання називають одним із вагомих чинників фразеотворення [107, с. 125–130], його проблемам присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема А. О. Івченка [46], В. Д. Ужченка [106] та ін. Н. О. Бойченко вважає, що найхарактерніша ознака стійких словесних комплексів – відтворюваність не лише готового виразу, а і його моделі. У мові ця відтворюваність «повна», а в мовленні – «часткова». На цьому ґрунтується розрізнення понять *інваріант*, *варіант*, *мовленнєвий трансформ* фразеологічних одиниць [16, с. 48]. При цьому під структурно-семантичною моделлю розуміють «тип синтаксичних конструкцій, за яким утворюється ряд стійких сполучень»; «структурно-семантичний інваріант стійких сполучень, який схематично відбиває відносну стабільність їхньої форми й семантики» [74, с. 51–53]. «Інваріант існує лише в мові як узус, як об'єктивне дане, варіанти ж – узуальні (в них відбито норми загальнонаціонального літературного мовлення з його розподілом на літературні стилі) й okazіональні (мовленнєві), які є явищами новаторства та індивідуального мовлення, у т. ч. й художнього. Трансформи

стійких словесних комплексів – це різноманітні видозміни, перетворення, які охоплюють не лише форму, але й зміст» [16, с. 98–99].

Аналізуючи перетворення фразеологізмів за принципом структурно-семантичного моделювання, простежуємо поступовий відхід від семантики первинної одиниці – аж до повного нівелювання словесно вираженого зв'язку між значеннями трансформованої ФО і первинної. У такий спосіб відбувається актуалізація змісту вихідної одиниці через зіставлення з формою первинної.

На нашу думку, з алюзивністю ФО і натяком як стилістичним прийомом можна пов'язати всі семантичні й структурно-семантичні перетворення. Алюзія «...змістовно збагачує текстову інформацію, створюючи численні асоціації за рахунок натяку на інший текст...» [88, с. 224], а як здійснено цей натяк (через компонент змісту чи відтворенням структури з відмінним наповненням) залежить від повідомлюваної інформації та прагматичних інтенцій автора.

Найсприятливішим ґрунтом для фразеологічної трансформації є тексти публіцистичного стилю у зв'язку з тим, що «оперативність реагування на важливі події в житті планети, власної держави, постійний пошук виразово впливових засобів сприяють витворенню нових номінативних одиниць, що стає визначальною рисою мови мас-медіа» [98, с. 75]. О. Г. Тодор зазначає, що саме телебачення і преса «поширюють фразеологічні інновації, серед них: перифрастичні новоутворення, актуалізовані кальки із західноєвропейських словесних формул, перефразування крилатих висловів, трансформовані цитати, контаміновані фразеологічні одиниці та ін.» [104, с. 59]. Саме прагнення засобів мас-медіа до експресивності створюваних текстів зумовлює появу авторських okazionalnih лексико-фразеологічних утворень.

У мові сучасної української преси простежуємо фразеологічні структурно-семантичні трансформації і в заголовках газетних публікацій. У такий спосіб журналісти зреалізують основне завдання заголовка – привернути увагу читача, зацікавити, а, можливо, і вразити його.

Здебільшого такі заголовкові фразеологічні алюзії розкрито в подальшому газетному викладі. Так, у заголовку *«То хто ж кого «ссе»* (СП, 16–02.04.2019) міститься натяк на прислів'я *розумне теля двох маток ссе: «Бідна Росія... З неї ось уже 20-й рік тягне соки Україна, яка ще до того «ссе» й другу матку – Захід...»*. У прикладі *«Улюблений спорт можновладців – граблі»* спостерігаємо фразеологічну алюзію на вислів *наступити на граблі*: *«Улюблений вид спорту можновладців у нашій державі, схоже, – це не футбол, це – граблі. Я просто хочу запитати: скільки разів ми повинні наступити на граблі, щоб зрозуміти просту істину...»* (МУ, 05.04.2019).

Ще більшого ефекту від фразеологічної алюзії досягають шляхом подання в контексті лексеми, синонімічної одному з компонентів інваріантної фраземи, на яку міститься натяк у заголовку: *«Що за пазухою в кандидата?»* (заголовок) – *«Кандидати в нардепи провокують викрадення своїх авто і кидаються цеглою в міліціонерів»* (лід) (УМ, 13.03.2018) (пор.: *держати (тримати) камінь (каменяку) за пазухою*).

У заголовку *«Чалма для більшого ума»* (УМ, 11.04.2019), з одного боку, бачимо прямий зв'язок зі статтею, де йдеться про те, як *«режим талібів у Афганістані продовжує дивувати світ – усім школярам і студентам країни наказано ходити на навчання в чалмі»*, а з іншого – спостерігаємо натяк на фразеологізм з *великого розуму* з іронічним значенням *«необдуманно, легковажно»* [92, с. 617], що свідчить про осудливе ставлення автора матеріалу до описуваної події.

Іноді за допомогою використання загальновідомого фразеологізму, який містить лексему на позначення певного атрибута іміджу політичного діяча, автори газетних матеріалів створюють алюзивні заголовки, які сприймаються двозначно. Напр.: *«Відставка губернатора: Найшла коса на камінь»* (УМ, 10.09.2018) (пор.: *найшла коса на камінь [коса не втне, камінь не подасться]*); *«Залізо 85-річного гартування»* (*«Не так давно Маргарет Тетчер відзначала «круглу дату»*) (УМ, 14.10.2018) (пор.: *залізна леді; як гартувалася сталь*).

Отже, прийом фразеологічної алюзії зrealізує рекламну функцію заголовка, який слугує засобом компресії змісту матеріалу, об'єднує назву і подальший текст у змістову цілісність.

2.3 Стилістична роль фразеологізмів-трансформів

Фразеологізмам як мовним одиницям зазвичай властива експресивно-емоційна маркованість, яскрава образність і потужні виражальні властивості. Саме такі ознаки зумовлюють популярність стійких сполучень під час написання твору будь-якого стильового спрямування, а також активне використання цих дотепно-влучних одиниць у розмовно-побутовій сфері. Журналістика – не виняток: не можна уявити шпальту періодичного видання, ефективний публіцистичний матеріал, впливовий заголовок без фразеологічних одиниць. Проте їхня функційна роль на сторінках преси дещо відмінна від використання в інших стилях. Тут радше йдеться не про образність (як у розмовному та художньому стилі), а про виразовість. Фразеологічні одиниці та їхні трансформи «не лише висвітлюють певні події, явища, факти з погляду автора (адресанта), а більшою мірою покликані створити певний виразово-ефективний тон, щоб переконати читача або слухача, вплинути на його емоції» [98, с. 77]. Відповідно й стилістичні функції ФО в публіцистиці дещо інші.

Фразеологізм – один із найкращих способів відтворення оцінки певного явища, факту, події, через те що він викликає в читача позитивне або негативне ставлення. Це особливо важливо при створенні заголовка газетного тексту, у який часто може бути винесено оцінку того, про що повідомляє стаття. Виразне негативне забарвлення мають ФО *підрізати (підтяти, підітнути, притяти, зламати) / підрізувати (підрізати, підтинати, зламувати) крила; [чорні] хмари збираються (нависають, скупчуються) / зібралися (нависли, скупчилися)*. Напр.: «*Орлятку підрізають крила*». Тут подвійна актуалізація звороту дає змогу виразити тему статті й осуд явища, описуваного в ній. Пор. лід: «*Загальновідомо, що*

Київ нині переживає не найкращі часи у своїй історії. Місто забудовується хаотично, під знесення ідуть старовинні будівлі і навіть пам'ятки архітектури, аби звільнити місце під безликі багатоповерхівки. Саме така доля спіткала дитячий садок «Орлятко» (УК, 14.03.2018, с. 5).

Модифікація стійкого сполучення може викликати зміну позитивної оцінності інваріантної фраземи на негативну. Найчастіше цього ефекту досягають субституцією компонента на лексему з протилежним значенням. Так, вислів *світло в кінці тунелю* зі значенням «надія на краще після довгих випробувань» у заголовку **«Ширма в кінці тунелю»** зазнав субституції й подвійної актуалізації: у статті йдеться про стан метробуду в Україні, де попри блискучі результати, подані в звіті, «...уся ця вельми оптимістична риторика – лише антураж, **ширма**, бажання будь-що «**підправити**» не зовсім зручне для когось рішення уряду...» про доцільність передачі основних пакетів акцій ВАТ «Харківметробуд» і «Дніпромметробуд» в «...управління Української державної корпорації «Укрметротунельбуд»... (ГУ, 05–12.12.2019, с. 4). Тому в результаті отримуємо негативну оцінку описуваного явища.

Емоційно-експресивна функція фразеологічних одиниць закладена в їхній природі. «Експресивне забарвлення пов'язане з виражальними особливостями фразеологічної одиниці, воно детерміноване насамперед «інтенсифікованою напругою» семантики ФО» [107, с. 187]. Модифікації покликані підвищувати експресивність фразеологізмів, посилювати їхні виражальні можливості при створенні публіцистичного заголовка. Заголовок, що містить фразеологізм, завжди яскравіший і «виграє» порівняно із заголовком, утвореним за допомогою стилістично нейтральних словосполучень. Зокрема, відтінок фамільярності вносить до контексту фразема *і в хвіст і в гриву* («дуже сильно, нещадно» [92, с. 743]): *«Губернатор у хвіст і в гриву чистив підлеглих..»*, яка зазнає подвійної актуалізації при зіставленні з початком статті, де міститься лексема одного з

компонентами ФО тематичного поля «частини тіла» – *голова*: «*бо відповідальність несе не тільки голова*» (МУ, 05.08.2019, с. 6).

Стійке словосполучення *гав (гави) ловити* («не використовувати якоїсь можливості, упускати слушну нагоду» [92, с. 350–351]), антонімізоване в заголовку «*Андрій Петровський гав не ловить*» (МУ, 14.01.2020, с. 4), стилістично не еквівалентне нейтральному *упускати шанс*, а тому своїм експресивно-емоційним забарвленням привертає увагу читача, по-особливому відсвіжує заголовковий комплекс.

Національного колориту надає контексту українська приказка *і швець, і жнець, і на дуду грець* («Є люди, яким будь-яка робота до снаги, талант яких багатогранний»), що в трансформованому вигляді часто використовується в ролі заголовків: «*І швець, і жнець, і на гармошці гравець*» (УМ, 07.09.2019, с. 4); «*Він і швець, і жнець, і рокабілі-зірка*» (УМ, 29.03.2019, с. 3); «*І швець, і жнець...*» («*Лише у грудні минулого року японські учені представили світові чотири унікальні винаходи: робота-сомельє, робота-скрипаля, робота-асистента і «жінку»-андроїда*») (Д, 02.11.2019, с. 5).

У художньо-публіцистичних жанрах, зокрема фейлетоні, фразеологізми-трансформи виконують здебільшого функцію створення гумору і сатири. Народжені в народній уяві, вони образно, влучно й дотепно характеризують предмети і явища дійсності, а тому використовуються як засоби створення комічного, що допомагає наблизитися до читача через сміх, переконати його в певній ідеї. Внутрішня форма ФО може слугувати підґрунтям для гумористичного опису певного факту. Наприклад, у фейлетоні «*Культпохід на еротичний фільм (Репортаж із засідання)*» (ОУ, 05.04.2019, с. 3) гумористичний ефект створено за допомогою жартівливо-іронічного фразеологічного звороту *скакати (вскакувати) / скочити (вскочити) в гречку*: «...Тут говорили, що деякі депутати не проти **стрибнути в гречку**. А куди стрибати, як гречки не буде? Треба вдосталь посіяти цієї культури. Хай уряд виділить нам паливо і кредити». Значення ФО деетимологізовано.

Дослідниця Л. Ставицька зазначає, що походження «фразеологізму *стрибати в гречку*» стосується способу життя запорізьких козаків, які, боячись порушити сувору обітницю безшлюбного життя, змушені були влаштовувати любовні побачення в гречаних полях, що знаходилися поблизу запорізьких куренів, тобто вони в буквальному сенсі «скакали в гречку»... [96, с. 141–142].

Функція відтворення внутрішніх якостей персонажа характерна в основному для творів художнього стилю. Проте в публіцистиці зрідка трапляються модифіковані ФО з такою роллю. Наприклад, усічену приказку *сам себе не похвалиш – ніхто не похвалить* винесено в заголовок статті «*Сам себе не похвалиш...*» (ДТ, 16.10.2019, с. 3). В іронічному за змістом контексті публікації постає кандидат у президенти з невисоким рейтингом популярності, проте шляхом скандалів навколо свого імені він намагається здобути популярність.

Фразеологічні одиниці нерідко характеризують мову персонажів у жанрах, близьких до художніх, наприклад, у нарисі, есе, фейлетоні. Так, у фейлетоні-пародії на засідання Верховної Ради під назвою з фразеологізмом *темний ліс*: «*Хайдер, або Рада у дрімучому лісі*» (ЛУ, 03.05.2018, с. 4) мовлення алегоричних персонажів насичене трансформами, за допомогою яких автор демонструє основну мету кожного з них – лобіювання власних інтересів. Напр.: «*Депутат Бик... мотивує свій запит тим, що червоне на нього вплива заспокійливо і підвищує загальну потенцію..*». (пор.: як бичу червоне); «*Депутат Ворона... як зрозуміти повсякденний вислів «Не каркай!»...* (пор.: не каркай); «*Депутат Мавпа: «Про зниклі окуляри та куди подівся віз, на якому щось тягли з полігону Лебідь, Щука і Рак?»*» (пор.: мавпа й окуляри; а віз і нині там; лебідь, щука і рак). Голова Ради повторює фрази: «*Ну що за звірі, їй-богу! Гірше людей!»*; «*Будьте звірями, а не людьми!»*; «*Ну ви ж звірі, а не люди!»*», які характеризують не лише його мовлення, а й описують поведінку «звірів-депутатів», натякаючи на ФО *стати людиною; сердитий як звір; як звір, спущений з прив'язі* тощо й експлікуючи

фразеологічне значення стійкого сполучення в заголовку, яке узагальнено оцінює ситуацію як *дрімучий ліс* – «щось незрозуміле, невідоме, заплутане» [92, с. 348].

Особливий лаконізації заголовка сприяє така кількісна зміна компонентного складу фразеологізму, як еліпсис. Напр., усічена приказка «казав пан, кожух дам, та й слово його тепле», що означає «обіцяного якийсь час чекають, а потім утрачають надію, що його одержать» [92, с. 83], виступаючи в ролі заголовка «Казав пан, кожух дам...» (Д, 24.04.2019, с. 3), містить прихований натяк на зміст статті, присвяченої проблемам із теплопостачання на Сумщині («...керівництво ДК «Газ України» попередило і міського голову про те, що відбір газу несанкціонований, оскільки договір про його постачання не укладено. Тож будь-якої миті місто може відчувати «принади» холодної зими» (Д, 24.04.2019, с. 3). Як бачимо, значення скороченої фрази-заголовка після прочитання тексту отримує подвійну актуалізацію, подаючи основну думку матеріалу в лаконічній формі.

Із місткістю усталених сполучень пов'язана також їхня роль як кінцевої фрази, що узагальнено підсумовує сказане. Зазвичай прикінцевий акорд пов'язаний із заголовком. Аналітична стаття під назвою «П'ятий подвиг Геракла», яка містить натяк на фразеологізм *авгієві стайні*, присвячена проблемі утилізації сміття в столиці. Із основним заголовком перекликається внутрішній – «Хто очистить *Авгієві стайні*?» – у формі питання, на яке подано відповідь наприкінці матеріалу: «...але чи зможе він [мер] повторити *відомий подвиг Геракла*..., покаже час, ліміт якого вже вичерпано. Адже *Авгієві стайні* переповнені *вщерть*» (УК, 19–25.04.2018, с. 6).

Фразеологічні одиниці за всіма ознаками слугують найкращим засобом для створення заголовків у мові сучасних українських газет, сприяють ефективній реалізації функцій першого знака тексту. Як маніфестант змісту певного матеріалу заголовки із модифікованою фразеологічною одиницею «1) загострює увагу читача на змістові, 2) стисло повідомляє про сам зміст, 3) концентровано відбиває головну думку автора, спонукає до прочитання

надрукованого, 4) спонукає до прочитання надрукованого, 5) підвищує ефективність засвоєння прочитаного, 6) експлікує «культурні константи», фонові знання адресата» [107, с. 109].

Отже, фразеологізми-трансформи в мові сучасних українських газет виконують різноманітні стилістичні функції: емоційно-експресивну; оцінну; створення гумору і сатири; відтворення внутрішніх якостей персонажа; характеристики мови персонажів; узагальненого підсумку висловленого тощо. Найактивніше фразеологічні одиниці функціонують у заголовках газетних публікацій, привертаючи увагу читача незвичним експресивно-емоційним забарвленням і водночас надаючи таким заголовковим комплексам свіжості, небуденності.

2.4 Функції заголовків із модифікованими фразеологізмами-складниками

Сучасні газетні контексти вирізняються такими ознаками: безпосередня спрямованість на реципієнта, активний вплив на читача, пропагування й переконування в певній ідеї, закличність, спонукання до дії. Рецепція статті починається із заголовка в процесі первинного ознайомлення з газетним матеріалом. Якщо адресат зацікавлений, він глибше ознайомлюється з текстом. Після сприйняття інформації зміст статті може закріпитися в пам'яті. На кожному з цих етапів назва відіграє важливу роль, виконуючи різноманітні функції. Ефективність функціонування заголовка підвищується при використанні фразеологізмів-трансформів, що засвідчено низкою прикладів. Їхня роль – виокремити матеріали на шпальті, відділити їх один від одного. На виконання цього завдання спрямовані всі складники заголовкового комплексу (як звичайні, так і з фразеологізмами-трансформами в їхньому складі), які при цьому виконують функцію графічного маркера. Ця функція – єдина, яку реалізовано нелінгвальними засобами: за допомогою варіювання шрифтів, кольорів, графічних (декоративних) елементів, прийомів розміщення матеріалів на сторінці

періодичного видання (верстка) тощо. Зовнішня оболонка першого знака тексту активізує мимовільну увагу реципієнта, яку затримують назви, найпривабливіші за графічним виконанням. Після цього приходить спрямоване, контрольоване свідомістю сприйняття, і читач звертається до мовного оформлення заголовка.

До ознайомлення з матеріалом заголовок також реалізує номінативну функцію, називаючи текст, виступаючи його ім'ям, першим знаком: *«Шпигуни та контрреволюціонери»* (УГ, 16–22.02.2019); *«Сонячний дар»* (УГ, 15–21.10. 2018); *«Хто цілитиме цілителя»* (Д, 23.11.2019); *«США сподіваються, що Україна – не Росія і не Білорусь»* (УС, 17–23.11.2018); *«Спитайте своїх депутатів: за кого вони?»* (ГУ, 24.11.2019). У такому разі заголовок, як будь-яка власна назва, позначає індивідуальний предмет – текст. Проте, входячи в систему інших мовних «указівників», заголовок номінує не матеріальний предмет навколишньої дійсності, а мовленнєве явище – текст, із яким пов'язаний змістом.

Автор газетного матеріалу може привернути увагу читача за допомогою заголовка декількома способами.

Заголовок активізує роботу читацької думки шляхом збудження цікавості. Такі назви виконують інформативну роль, приваблюючи читача до тексту, якщо він містить потрібні для нього відомості. У пресі це здебільшого назви спеціальних рубрик, напр.: *«Освіта: без рожевих окулярів»* (ГУ, 14.03. 2018); *«Національні чемпіонати: все повернулося «на круги своя»* (СГ, 27.10.2019). Матеріали, об'єднані під такими рубриками, прочитають ті, хто цікавиться інформацією на певну тему, не залежно від того, мають вони назву експресивного чи нейтрального характеру.

Деякі заголовки привертають увагу, викликаючи низку інших емоцій, крім зацікавлення, таких, як здивування, допитливість, спантеличення. Напр., *«Кривава мері» піднімає градус»* (УМ, 01.12.2019); *«Богу богове, а роботи теж потрібні»* (УК, 01.10.2018); *«Вози у Києві, а розправа – в Прилуках»* (МУ, 07.09.2018). Використовуючи різноманіття засобів створення експресії,

зокрема й структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць, автори газетних публікацій намагаються «відсвіжити» семантику узуальних мовних одиниць, уникнути штампів, властивих газетній періодиці. У такому разі перший знак тексту реалізує рекламну функцію шляхом формування психічного настрою реципієнта, який підсвідомо змушений «окинути оком» статтю.

Рекламні заголовки з фразеологізмами-трансформами у складі можуть бути навмисно малоінформативними, щоб заінтригувати читача, створити ефект посиленого очікування: *«Соціальний договір» лівої ноги з правою»* (УМ, 20.02.2019) (пор.: *ліва нога не знає, що робить права*).

Такі заголовки можуть приваблювати своєю свіжістю: *«Політика собаки на сні»* (ДТ, 08–14.03.2019) (пор.: *[як] собака (пес) на сні*). Як бачимо, рекламна функція завжди сполучається з експресивно-оцінною.

Отже, на першому, «дотекстовому» етапі сприйняття, завдання ефективного заголовка – пробудити увагу реципієнта. Рівень уваги – перше прилучення читача до твору, коли виникає тимчасове зацікавлення ним. При цьому реалізуються графічно-розподільна, номінативна, рекламна функції. При переході до ознайомлення з текстом настає другий етап сприйняття. Заголовок допомагає передусім усвідомити зміст публікації, зрозуміти журналістський задум, тобто виконує інформативну функцію, бо здатний у згорнутому вигляді виражати зміст матеріалу, представлений низкою пов'язаних між собою тез. Сприймаючи інформацію, читач інтуїтивно зіставляє заголовок із тим чи тим елементом змістової схеми.

Заголовок бере участь у формуванні емоційного впливу газетної статті на читача, виконуючи експресивно-оцінну функцію. Ця роль визначальна для творів розглядуваного стилю, тому що вони мають переконати читача в тих положеннях, які захищає автор, примусити прийняти певні установки шляхом створення емоційної прихильності, довіри адресата до повідомлюваного. Саме назви з фразеологізмами-трансформами здатні ефективно реалізувати це завдання. Пор. заголовки з фразеологічними

одинацями народнорозмовного походження у їхній структурі: *«Американцям агукнулося і в Калькутті»* (УМ, 23.01.2018) (пор.: *як у лісі гукнеш, так і одгукнеться*).

Нерідко назва слугує для створення стилістичних текстових ефектів, що збуджує емоції читача, активізує його увагу, акцентує на окремих змістових і оцінних фрагментах публікації. Пор.: *«За виборчим хотінням і президентським велінням»* (УМ, 06.02.2019) (пор.: *за щучим велінням, за моїм хотінням*); *«Я вас породила, я вас і замучу»* (УМ, 06.02.2018) (пор.: *я тебе породив, я тебе й уб'ю*).

Заголовок полегшує сприйняття публікації, слугуючи одним із основних організаторів мовних засобів і виконуючи інтеграційну функцію. Назва допомагає досягти цілісності, злитості тексту, що дозволяє розглядати його як самостійну єдність. Повтор і обіграння заголовка служать одним із засобів зв'язку частин тексту між собою. Іншими словами, заголовок може бути використаний як засіб когезії, що організовує лінгвокомпозицію твору.

Заголовок полегшує читання газетної публікації й тоді, коли виконує композиційну роль, неначе прогножуючи членування тексту на частини. Зважаючи на задум автора, особливості змісту, текст може складатися з окремих частин, розділів, можливе поєднання різних матеріалів під однією назвою. Наприклад, заголовок аналітичного огляду, представлений латинським крилатим висловом *«Nil sub sole novum»* (ДТ, 08 – 14.03. 2018), надає звучанню матеріалу книжного відтінку, налаштовує на сухість і логічність викладу інформації, властивого вказаному жанру. Тому не дивує просте й чітке структурування композиції: два абзаци вступу й поділ статті на сім частин, відповідно розмежованих порядковими числівниками (*«Перше»* – *«Сьоме»*). Заголовок пов'язаний із початком статті, де подано переклад і етимологію вислову: *«Чи, простіше кажучи, немає нічого нового під сонцем. Вислів, що міститься в знаменитій Книзі Екклесіаста і приписуваний наймудрішому царю Соломону, так і проситься на роль гасла чергової політичної реформи...»*, а також перекликається з кінцевим

узагальненням про стан реформування Основного Закону: «...Одне слово, все як завжди. Ті ж суперечки на ту ж саму тему. Майбутнє Конституції так само туманне. Що означає нові, неминучі кризи. Але хіба вони когось здивують?». Як бачимо, композиційний заголовок полегшує сприйняття тексту, розділеного на частини, експлікує зв'язки між ними.

Отже, на другому, основному, етапі сприйняття публіцистичного повідомлення – під час його безпосереднього читання – заголовок реалізує найбагатший спектр функцій: інформативну, експресивно-оцінну, інтеграційну й композиційну.

Після прочитання статті може наступити третій етап сприйняття, на якому заголовок також виконує свою роль. Читач запам'ятовує публікацію, якщо вона звернула на себе увагу змістом або композиційно-мовленнєвою будовою. Відбувається стиснення матеріалу, а заголовок, виконуючи номінативну функцію, виступає компресованим текстом, сигналом, знаком, закріплює зміст у пам'яті реципієнта. Звичайно, найкраще запам'ятовуються заголовки незвичайної форми, з римою у складі: *«Скажи-но, дядьку, правда, клас – продати крадений «КамАЗ» (УМ, 30.01.2019) (пор.: рос. «Скажи-ка, дядя, ведь недаром Москва, спаленная пожаром, французу отдана»)»*.

Фразеологізм-трансформ може брати участь в утворенні римування різними способами, зокрема:

- використання ритмомелодійної структури прислів'я, крилатого вислову: *«А у нас – на-гора газ» (УМ, 20.02.2018) (пор.: рос. «а у нас – в квартире газ»); «Їдуть лише наші сани, а де ми самі?» (УМ, 14.02.2019) (пор.: наші сани їдуть самі);*

- власне авторська рима з використанням деформованого фразеологізму: *«Про державні фінанси й урядові романси» (УМ, 03.10.2019) (пор.: рос. «мои финансы поют романсы»);*

- несподіване оказіональне віршоване завершення відомого сполучення: *«Три «танкісти», з кожного по триста...» (УМ, 12.02.2018) (пор.: рос. «три танкиста, три веселых друга»).*

Як бачимо, заголовок відіграє свою роль на всіх етапах сприйняття: до ознайомлення з матеріалом, під час читання, після сприйняття всього тексту, чим засвідчено багатofункціональність цього структурного знака газетної статті, хоч і функції його на різних етапах неоднакові.

2.4 Висновки до розділу 2

Аналіз структурно-семантичних трансформацій ФО ґрунтується на знанні їхньої будови. Структура фраземи впливає на її значення і здатність поєднуватися з іншими мовними одиницями. Визначення форми досліджуваних одиниць допоможе глибше й правильніше зрозуміти природу перетворень, яких вони зазнали. Тому студіювання структурно-семантичних фразеологічних модифікацій вимагає попереднього вивчення їхньої будови.

Серед структурно-граматичних типів мовознавці виділяють ФО, структурно організовані за моделями речення, і ФО, співвідносні за своєю будовою зі сполученнями слів як із сурядним, так і підрядним зв'язком.

У мові сучасних українських газет зафіксовано такі моделі фразем, побудованих за зразком підрядних словосполучень: «прикметник + іменник», «іменник + родовий відмінок іменника», «іменник + прийменник + іменник», «прийменник + прикметник + іменник», «прийменниково-відмінкова форма іменника + прийменниково-відмінкова форма іменника», «дієслово + іменник з прийменником або без нього».

Фразеологічні одиниці, що становлять собою конструкції із сурядними сполучниками, поєднують у своєму складі синонімічні або антонімічні компоненти.

У фразеологізмах-порівняльних зворотах підрядні сполучники перебувають у препозиції і виступають стрижневими компонентами. За лексико-граматичним значенням ці мовні одиниці співвідносяться з дієсловами, прислівниками або прикметниками і виконують певну синтаксичну роль у реченні.

До розряду ФО, побудованих за моделлю речення, належать здебільшого фразеологічні структури, представлені прислів'ями, приказками, примовками і крилатими словами. Одна група таких ФО організована за типом простого речення (двоскладного – поширеного / непоширеного, заперечного / стверджувального; односкладних – називних, означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових, безособових), а інша – має будову складного речення (складносурядного, складнопідрядного, безсполучникового).

У співвідношенні інваріантної структури фразеологічних одиниць і її видозмін у різноманітних дискурсах відображено взаємодію постійного й перемінного складників мовної картини світу як особистості, так і соціуму в межах історичної епохи. У компонентах заголовкових комплексів періодичних видань зафіксовано фразеологізми в мовленнєвій динаміці, в системі способів використання. Процеси переосмислення й трансформування фразеологічних одиниць слугують джерелом експресії в газетних текстах.

До семантичних перетворень належать семантико-стилістичні зміни, які не зачіпають лексико-граматичну структуру фраземи. У досліджуваному матеріалі зафіксовано такі різновиди названого явища, як переосмислення, подвійна актуалізація, буквалізація значення. Семантичні перетворення дозволяють використовувати вже наявні в мовному фонді фразеологічні сполучення без змін їхньої будови, але в такому поєднанні з елементами контексту, яке розвиває в них значення, відмінні від семантики узуальних одиниць. Цей процес спричинений загальномовною тенденцією до економії мовних засобів, коли одна структурна форма вміщує декілька значень.

Кількісні зміни компонентного складу, пов'язані з поширенням і скороченням ФО. Зміни в розташуванні компонентів полягають у дистанціюванні складників або їхній синтаксичній інверсії. До синтаксичних і морфологічних перетворень належать зовнішні й внутрішні морфологічні трансформації, зовнішні й внутрішні синтаксичні видозміни. Антонімізація

фразем відбувається за допомогою переходу стверджувальних форм у заперечні й навпаки.

Якісні перетворення компонентного складу спричинено лексичною заміною (субституцією). Використання структурної моделі інваріантної фраземи для утворення okazіональних сполучень, безпосередньо пов'язане із субституцією і передбачає збереження загальних значень фразеологізмів за умови значних і навіть повних змін їхніх складових.

ФО може використовуватися з розширенням лексико-семантичної і синтаксичної сполучуваності або повністю деформуватися. Нерідко трапляються випадки контамінації, коли нова фразеологічна одиниця виникає внаслідок накладання одна на одну вже наявних зворотів.

Фразеологічний натяк (алюзія) забезпечує рекламну функцію заголовка, який слугує засобом компресії змісту матеріалу, об'єднує назву і подальший текст у змістову цілісність.

У результаті структурно-семантичних перетворень фразеологізмів творяться okazіональні стійкі сполучення, які в подальшому можуть усталитися й використовуватися як окрема фразеологічна одиниця.

Трансформовані фраземи виконують у газетних виданнях передусім оцінну та емоційно-експресивну стилістичні функції. Такі одиниці часто передають внутрішні якості персонажа, служать для створення гумору і сатири, портретного опису людини, мовної характеристики персонажа, синонімічного увиразнення експресії, градації, завершального акорду, лаконізації мовлення, синонімічного підсилення чи «нагнітання» ознак, побудови заголовка.

Заголовок із фразеологізмом-трансформом у складі відіграє свою роль на всіх етапах сприйняття: до ознайомлення з матеріалом, під час читання, після сприйняття всього тексту. На різних етапах на перший план проступають ті або ті функції: номінативна, інформативна, рекламна, експресивно-оцінна, композиційна, інтеграційна.

ВИСНОВКИ

1. Українські газетні видання – індикатор змін у сучасній літературній мові, показник розвитку всіх лінгвальних рівнів, найдинамічніші з яких – лексичний і фразеологічний. Фразеологічні одиниці в сучасних українських газетних текстах здебільшого спрямовані на створення емоційно-експресивного тла повідомлюваного, оцінювання поданої інформації, привернення уваги адресата.

Українська преса другого десятиріччя ХХІ ст. тяжіє до уникнення стандартизації й штампів – логічних процесів для видань, яким властиві швидкість реагування на події, масовість, чіткий і лаконічний виклад матеріалу. Дієвим засобом відсвіження й урізноманітнення газетної мови, надання їй експресивності, образності слугує модифікація фразеологізмів. Щоправда, донині не усталилася термінологія на позначення модифікацій стійких сполучень слів, оскільки відсутні чіткі критерії їхнього відбору й класифікації.

Найкращим мікроконтекстом для семантичних і структурно-семантичних перетворень ФО є заголовковий комплекс українського періодичного видання. Застосування до його вивчення принципів лінгвокогнітивістики забезпечує цілісний погляд на перший знак тексту, на його структурний, семантичний і прагматичний аспекти. Аналіз дібраного ілюстративного матеріалу дає змогу виявити певні тенденції газетно-публіцистичного підстилю у функціонуванні фразеологізмів – від узусного вживання до індивідуально-авторських перетворень будови й семантики.

2. Основою для okazіональних модифікацій інваріантних фразем слугують усталені одиниці, побудовані за моделями сполучень слів із сурядним і підрядним зв'язками, а також за зразками простого й складного речень.

3. Будь-яким структурно-граматичним різновидам ФО властиві семантичні перетворення: подвійна актуалізація, буквалізація значення й переосмислення. Зазначені трансформації не зачіпають будови фразем і в

заголовку слугують здебільшого для створення ефекту посиленого очікування. Стійке сполучення, що зазнало змін у семантиці, може виступати також засобом когезії елементів газетного тексту. Переосмислення фразеологічного значення сприяє розширенню семантики усталених одиниць.

4. Зафіксовано найбільшу групу ФО, які змінюють і будову, і семантику. Зміна структури завжди приводить до значеннєвого зсуву різного ступеня. Кількісні трансформації (розширення або скорочення компонентного складу ФО) в заголовку служать для уточнення, коригування семантики вихідної фрази задля пристосування її до теми статті.

Якісні перетворення (субституція) спрямовані на створення композиційно-змістового зв'язку між заголовком й елементами тексту. Компоненти-замінники, залежно від авторської настанови, можуть вступати зі складниками вихідної одиниці в синонімічно-антонімічні, омонімічні, паронімічні відношення. Накладання двох фразем одна на одну (контамінація) дає поєднання із семантикою, отриманою в результаті сплаву значень базових одиниць. Таким трансформованим фраземам у заголовку властива рекламна роль. Фразеологічна алюзія в заголовку так само виконує функцію привернення уваги, слугує засобом компресії змісту матеріалу, об'єднує назву і текст у змістову цілісність.

5. Аналіз походження фразеологізмів-трансформів, зафіксованих у заголовках, свідчить про наявність значної кількості кальок і запозичень насамперед із російської мови, що можна пояснити тривалим впливом російськомовної культури на українську через геополітичне контактування, та англійської, що пов'язано із загальним процесом глобалізації, безпосередніми політичними й фінансово-економічними, культурними контактами з іншими державами.

6. Сильова маркованість досліджуваних одиниць не однорідна. У заголовках періодичних видань у трансформованому вигляді використовуються ФО книжного, фольклорного й розмовного забарвлення.

Засвідчено також явища несподіваного поєднання одиниць різних функціонально-стильових джерел та переходу з одного стилю до іншого.

7. Трансформовані фраземи виконують у газетних текстах різні стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну, увиразнення портретних описів, характерів, мовних особливостей персонажів, створення гумору і сатири, підсилення експресії, градації й лаконізації висловлення.

8. Одна з основних ролей модифікованого стійкого сполучення в сучасній українській пресі – побудова заголовка. Назва із фразеологізмом-трансформом ефективно виконує номінативну, інформативну, рекламну, експресивно-оцінну, композиційну, інтеграційну функції на всіх етапах формування і сприйняття публіцистичного тексту.

9. Семантика фразеологізму забезпечує побудову підтексту. Фразеологічна одиниця з її загальновідомим значенням виступає відправним пунктом, від якого автор веде читача до усвідомлення конкретних фактів і явищ. Модифікація стійкого сполучення в заголовку поглиблює підтекст, оскільки в тексті відбувається накладання загальновідомого значення на нове, внесені автором.

Структурно-семантичні модифікації фразеологізмів зумовлюють формування складних зв'язків між назвою рубрики, заголовком, внутрішніми заголовками, статтею загалом та кожним її розділом.

10. Заголовок публіцистичного тексту з фразеологізмом-трансформом у складі – типовий засіб оновлення мови українських періодичних видань. Безпосередня спрямованість газетної статті на реципієнта мотивує потребу адресанта використовувати найефективніші з рекламного погляду засоби, зокрема, експресивні заголовки, структура і зміст яких пов'язані з іншими фрагментами газетної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г., Ужченко В. Д. Індивідуально-авторські видозміни у сфері фразеології. *Українське мовознавство*. 1979. № 18. С. 55–60.
2. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посібн. для філол. фак-тів ун-тів. 2-ге вид., доповн. і перероб. Харків: Вища школа. Вид-во при ХДУ, 1988. 134 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивно-когнитивная синергетика языковых знаков вторичной номинации. *Служитель фразеологічної музи*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2006. С. 14–30.
4. Андрейченко О. І. Лексична заміна компонентів фразеологічних одиниць у жанрі політичної дискусії. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Фразеологія»*. 2007. Т. 20 (59), № 6. С. 158–163.
5. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1964. 315 с.
6. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови: навч. посібн. у 2 ч. Чернівці, 1970. Ч. 1. 64 с.
7. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови: навч. посібн. у 2 ч. Чернівці, 1971. Ч. 2. 90 с.
8. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие, источники и лексикографическая обработка: автореф. дис. ... докт. филол. наук: Ленинград, 1968. 26 с.
9. Бакина М. А., Некрасова Е. А. Общеязыковая фразеология как выразительное средство современной поэзии. *Языковые процессы в современной русской поэзии*. Москва: Наука, 1982. С. 189–308.
10. Баранник Д. Х. До питання про «інформаційний» стиль мови. *Мовознавство*. 1967. № 6. С. 3–10.
11. Баранник Д. Х. Про актуальний спосіб синтаксичної номінації. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 50–54.

12. Береговская Э. М. Стилистическая грамматика однофразового текста *Филологические науки*. 1995. № 2. С. 90–100.
13. Білодід І. К. Вибрані праці в 3-х томах. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 3: Стилїстика. 410 с.
14. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 156 с.
15. Боєва Е, Немировська О. Актуалізація первісного значення фразеологізмів термінологічного походження як засіб поновлення початкової семантики *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. праць. Київ, 2005. Вип. VI. С. 254–258.
16. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2002. 239 с.
17. Брага І. І. Фразеологічні одиниці як засіб створення пафосу газетних текстів 90-х років. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київ, 1999. Вип. 2. С. 20–23.
18. Вакуров В. Н. Экспрессивность фразеологических единиц. *Вопросы стилистики*. Москва: Изд-во Московск. ун-та, 1983. С. 58–71.
19. Васильева А. Н. Газетно-публицистический стиль. *Курс лекций по стилистике русского языка*: учеб. пособие для студентов-иностранцев. Москва: Русск. язык, 1982. 198 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
21. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1990. 216 с.
22. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: КомКнига, 2007. 137 с.

23. Гнатюк І. С., Білоноженко В. М. Семантичні трансформації фразеологічних одиниць у мові сучасної української художньої прози. *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ: Наук. думка, 1989. С. 83–106.

24. Голянич М. І. Внутрішньоформна номінація у політичному дискурсі (на матеріалі текстів засобів масової інформації). *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2003. С. 104–110.

25. Горецька Х. До питання взаємодії фразеологічних дериватів, варіантів та модифікатів. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2003. С. 115–117.

26. Гоциридзе Д. З. Общие и частные закономерности структурного и функционального развития русских и грузинских заглавий: автореф. дис. ... канд. филол. наук: Тбилиси, 1981. 24 с.

27. Григораш А. М. Фразеология и стиль. Київ: Вища шк., 1991. 136 с.

28. Грицюк Л. Ф. До питання про лінгвістичний статус заголовка (на матеріалі англومовної поезії). *Мовознавство*. 1989. № 5. С. 55–58.

29. Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1992. 23 с.

30. Даниленко Л. І. Національно-культурні особливості семантики чеських фразеологізмів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03 – слов'янські мови. Київ, 1997. 197 с.

31. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Просвіта, 1994. С. 10–25.

32. Денисенко С. Актуальне і потенціальне в динаміці фразотворення. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2003. С. 145–146.

33. Добраев Л. П. Анализ и понимание текста: метод. пособие. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. 69 с.

34. Дресслер В. Синтаксис текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1978. Вып. 8. С. 111–137.
35. Дроздовский В. П. Стилистика индивидуально-художественной речи: (На материале произведений М.М.Коцюбинского и других украинских писателей конца XIX – первой половины XX века): автореф. дис. ... докт. филол. наук. Ужгород, 1984. 31 с.
36. Дудник М. М. Співвідношення денотативної і конотативної інформації при перекладі (на матеріалі текстів публіцистичного стилю): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 14 с.
37. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология: учеб. пособие. Київ, 2006. 336 с.
38. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80–90 років XX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2002. 24 с.
39. Єрмоленко С. Я. Теоретичні питання лінгвостилістики. *Служитель фразеологічної музи*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2006. С. 71–85.
40. Желтоногова Т.В. Нульовий заголовок і перший рядок поетичного тексту. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2003. С. 176–179.
41. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. 4-е вид. Київ: Вища шк., 1972. Ч. 1. 400 с.
42. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.
43. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI століття: функціональний і прагмастилістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2009. 400 с.
44. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку XXI ст.: структура та прагмастилістичні функції: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2010. 462 с.

45. Зайцева В.В. Інформаційний стиль в україномовній газеті. *На ниві української філології*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: «Пороги», 2003. С. 232–240.
46. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Харків: Око, 1996. 158 с.
47. Кайда Л. Г. Эффективность публицистического текста. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 182 с.
48. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 4-е изд., стер. Москва: УРСС, 2004. 261 с.
49. Киричук Л. М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу «Time»): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1999. 15 с.
50. Ковалев В. П. Выразительные средства художественной речи: пособие для учителя. Київ: Рад. школа, 1985. 136 с.
51. Коваль А.П. Прийоми використання фразеологізмів у публіцистичних та літературно-критичних статтях Івана Франка. *Наукові записки Київського університету*. Київ, 1956. Вип. 7. С. 77–95.
52. Ковальчук М. С. Фразеологізм-заголовок у газеті. *На ниві української філології*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: «Пороги», 2003. С. 224–231.
53. Козіцька О. А. Контаміновані складнопідрядні багатокомпонентні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 20 с.
54. Козырева Л. Ф. Устойчивые фразы и контекст. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1983. 120 с.
55. Комарова К. О. Алюзія як засіб реалізації інформаційного та супровідного аспектів висловлювання. *Мовознавство*. 1986. № 5. С. 32–36.
56. Копильна О. М. Особливості перекладу деформованих алюзивних цитат у художньому тексті. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. праць. Київ, 2006. С. 99–105.

57. Коробова Л. А. Заглавие как компонент текста: (На материале газетной публицистики ГДР): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1983. 23 с.

58. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. 3-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Златоуст, 1999. 319 с.

59. Кочукова Н. І. Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ–початку ХХІ століття): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Слов'янськ, 2004. 182 с.

60. Кошечая И. Г. Название как кодированная идея текста. *Иностранные языки в школе*. 1982. № 2. С. 8–10.

61. Крапотина Т. Г. К вопросу о семантической и структурной трансформации фразеологизмов. *Русский язык в школе*. 2001. № 2. С. 83–85.

62. Кузнецова Г. В. Когнітивний аналіз текстотвірного потенціалу заголовка-фразеологізму (на матеріалі сучасної англійської художньої прози). *Вісник Київського нац. лінгвістич. ун-ту. Серія Філологія*. Київ: Вид-во КНЛУ, 2006. Т. 9, № 1. С. 51–57.

63. Кунин А. В. Фразеологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*. 1971. № 5. С. 2–15.

64. Кучеренко Т. До проблеми трансформації фразеологізмів. *Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту*. 2001. С. 143–147.

65. Лавриненко О. О. Алюзія як засіб концептуальної репрезентації знань в англійському та українському публіцистичному тексті. *Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки»*. Рівне: РІСКСУ, 2006. Вип. 6. С. 150–156.

66. Лисоченко О. В. Культурный компонент газетных заголовков. Проблемы лингвистики текста в культурологическом освещении: межвуз. сб. науч. трудов / редкол.: Л. В. Лисоченко и др. Таганрог: Изд-во Таганрогского пед. ин-та, 2001. С. 45–55.

67. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 750 с.

68. Ляшенко Т. С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2004. 24 с.

69. Мануйлова Н. А. Функционально-стилистическая характеристика фразеологии в газетном тексте: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1986. 16 с.

70. Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. – 24 с.

71. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо? Харків: Вища шк., 1977. 232 с.

72. Мелерович А. М., Мокиєнко В. М. Фразеологические конфигурации и языковая динамика. *Служитель фразеологічної музи: зб. наук. праць*. Луганськ: Альма-матер, 2006. С. 117–132.

73. Мізін К. І. Текстові модифікації компаративних фразеологічних одиниць як потенційне джерело вторинного фразеотвору (на матеріалі німецької мови). *Вісник Київського лінгвістич. ун-ту. Серія Філологія*. Київ: КНЛУ, 2003. Т. 6, № 1. С. 76–86.

74. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология: учеб. пос. для филол. специальностей ун-тов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 1980. 286 с.

75. Неровня Н. М. Як змінюється фразеологізм. *Культура слова*. Вип. 29. Київ: Наук. думка, 1985. С. 64–67.

76. Николаева Т. М. Компрессия информации в тексте: газеты российские и русскоязычные. *Проблемы семантического анализа лексики. Пятое Шмелевские чтения: материалы Международн. конф. (Москва, 23–25 февраля) / сост. РАН; Ин-т русск. яз. им. В. В. Виноградова*. Москва: Русские словари, 2002. С. 70–72.

77. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2005. 20 с.

78. Павловська Г. В. Трансформація і варіація фразеологічних одиниць. *Питання фразеології східнослов'янських мов*. Київ: Наук. думка, 1972. С. 40–42.

79. Пономаренко А. Ю. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 20 с.

80. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підруч. для студ. гуманіт. спец. вищих закл. освіти. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2000. 246 с.

81. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие. *Развитие синтаксиса современного русского языка*. Москва: Наука, 1966. С. 95–126.

82. Попов Р. Н. Фразеологизмы современного русского языка с архаичными значениями и формами слов. Москва: Высш. шк., 1976. 200 с.

83. Потапенко С. І. Текстотвірна функція заголовків англomовних газетних повідомлень. *Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Серія Філологія*. Київ: КНЛУ, 2004. Т. 7, № 1. С. 80–88.

84. Потєбня А. А. Теоретическая поэтика / сост., авт. вступ. ст. и коммент. А. Б. Муратов. Москва: Высш. школа, 1990. 342 с.

85. Розенталь Д. Э., Телєнкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Просвещение, 1985. 399 с.

86. Самойлова І. А. Явище семантичної конденсації на лексико-фразеологічному рівні. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ, 1999. С. 215–218.

87. Святчик К. В. Прагматические функции аллюзивного цитирования в языке газеты. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матеріали II Міжнар. наук. конф. Дніпропетровськ: «Пороги», 2005. С. 381–384.*

88. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ–Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

89. Сербенська О. А. Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети. *Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики*. Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1978. Вип. 10. С. 72–77.

90. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ–початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2005. – 18 с.

91. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови: монографія. Київ: Наук. думка, 1972. 280 с.

92. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М.Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2003. 1104 с.

93. Смерчко А. А. До проблеми кодифікації фразеологічних інновацій (на матеріалі української та польської мов). *Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки»*: зб. наук. праць. Рівне: РІС КСУ, 2007. Вип. 7. С. 275–278.

94. Снітко О. С. Внутрішня форма і зміст номінативної одиниці. *Мовознавство*. 1989. № 2–3. С. 9–13.

95. Соколова І. В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2002. 21 с.

96. Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. Київ: Вид-во «Часопис «Критика», 2018. 456 с.

97. Стам И. С. Об использовании пословиц и поговорок в газетных заголовках (к вопросу о жанрово-стилистическом соотношении заголовка и текста). Вопросы стилистики / под ред. В. П. Вомперського, Г. Я. Солганика. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1983. С. 131–137.

98. Стишов О. А. Джерела поповнення фразеології сучасної української мови *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2004. № 2 (5). С. 75–82.
99. Супрун А. П. Комбіновані (складні) перетворення фразеологічних одиниць. Ономастика і апелятиви: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. Вип. 16. С. 248–253.
100. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. – 440 с.
101. Телия В. Н. Русская фразеология: сематический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 284 с.
102. Техніка оформлення газети: тексти лекцій / упор. В. Ф. Іванов. Київ: Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 1994. 155 с.
103. Тимошук Н. Фразеологічні модифікації: їх семантико-стилістичні особливості у творчості Йозефа Рота. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2003. С. 485–490.
104. Годор О. Г. Фразеологізми в сучасній періодиці. *Слово. Стиль. Норма*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 58–61.
105. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 18–24.
106. Ужченко В.Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 197 с.
107. Ужченко В. Д. Фразеологізм як лінгвістична одиниця. Граматична структура фразеологізмів. Структурно-екстралінгвістична підоснова фразеологізмів. Динаміка українських фразеологізмів. *Фразеологія сучасної української мови*: посібн. для студ. Луганськ: Альма-матер, 2005. С. 13–32; С. 103–109; С. 109–125; С. 169–191.
108. Ужченко В. Д. Фразеологічна контамінація як семантичне явище і як стилістичний прийом. *Вісник Харк. ун-ту: філологія*. 1974. № 109. Вип. 9. С. 63–70.

109. Фоменко Е. Г. Заголовок и концептуальность рассказа (На материале «Дублинцев» Дж.Джойса). *Нова філологія*. 2002. № 4 (15). С. 275–283.
110. Форманова С. В. Роль заголовків як ключових слів в апперцепційній системі художнього тексту (на матеріалі творчості М.Коцюбинського). *Семантика мови і тексту*: зб. статей VI Міжнар. конф. Івано-Франківськ: «Плай», 2000. С. 600–603.
111. Фразеологічний словник української мови у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1999. Кн. 1. 528 с.
112. Фразеологічний словник української мови у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1999. Кн. 2. 456 с.
113. Хазагеров Г. Г. Функции стилистических фигур в газетных заголовках: по материалам «Комсомольской правды»: автореф. дис. ... канд. филол. наук Ростов-на-Дону, 1984. 24 с.
114. Цимбалюк Т. В. Мова перекладу Миколи Лукаша: фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри «Дон Кіхот». Київ: Довіра, 1996. 238 с.
115. Чабаненко В. А. Стилiстичне увиразнення фразеологізмiв. *Українська мова та література в школі*. 1981. № 9. С. 60–64.
116. Шанский Н. М. Основные свойства и приемы стилистического использования фразеологических оборотов в русском языке. *Русский язык в школе*. 1957. № 3. С. 13–21.
117. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка: учеб. пособие. 4-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Спец. лит., 1996. 184 с.
118. Шевченко Л. І. Трансформація фразеологічних одиниць у газетному тексті. *Особливості мови і стилю засобів масової інформації*. Київ: Вища школа, 1983. С. 70–79.
119. Щербачук Л. Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О.Гончара): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ., 2000. 20 с.
120. Яворська С. М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англомовної рецензії): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2000. 24 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Газетні видання за 2018–2020 рр.

1. Голос України (газета Верховної Ради України), м. Київ (ГУ).
2. День (щоденна Всеукраїнська газета), м. Київ (Д).
3. Дзеркало тижня (Міжнародний громадсько-політичний тижневик), м. Київ (ДТ).
4. Літературна Україна (тижневик, газета письменників України), м. Київ (ЛУ).
5. Молодь України (тижневик; загальнополітична газета), м. Київ (МУ).
6. Освіта України (газета видавництва «Педагогічна преса»), м. Київ (ОУ).
7. Слово Просвіти (культурологічний тижневик Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка), м. Київ (СП).
8. Спортивна газета (офіційне видання Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту), м. Київ (СГ).
9. Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ (УМ).
10. Українська газета (тижневик; федерація патріотичних видань України), м. Київ (УГ).
11. Українське слово (Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик), м. Київ (УС).
12. Урядовий кур'єр (газета центральних органів виконавчої влади України), м. Київ (УК).